

**ОСНОВИ ТЕОРІЇ
ТА ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА
РОЗВИТКУ КРЕДИТНОЇ
КООПЕРАЦІЇ**

Гончаренко В.В.

*Проект ТАСІС “Надання підтримки
малим і середнім підприємствам на селі”*

Вул. Хрещатик, 19-21, офіс 46 (3-й поверх), Київ

Тел.: (38044) 278-1508, 278-6313

e-mail: info@rural-sme.org.ua

Київ - 2005

Зміст

1. Неприбуткова кооперативна природа кредитних спілок
2. Класичні моделі кооперативних фінансово-кредитних установ
3. Сучасні системи кредитної кооперації різних країн

1. Неприбуткова кооперативна природа кредитних спілок

Кредитні спілки розвиваються в Україні понад 10 років і поступово займають своє місце серед суб'єктів фінансового ринку. Але незважаючи на це, серед переважної більшості населення України, представників державних органів, а часто навіть й працівників окремих кредитних спілок існує недостатнє розуміння соціально-економічної природи цих організацій. Причиною цього стала нечіткість українського законодавства, що регулює діяльність кредитних спілок.

До прийняття Закону "Про кредитні спілки" ці установи мали юридичний статус *громадської організації*, головною метою якої є „фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування". В податковому законодавстві спілки були віднесені до неприбуткових організацій. Такий, не досить чітко визначений статус призводив до виникнення багатьох запитань стосовно економіко-правової природи спілок та створював певні проблеми в їх роботі. Прийнятий закон надав кредитним спілкам нового, принципово іншого юридичного статусу – *“неприбуткової організації, заснованої фізичними особами на кооперативних засадах”* з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки” і при цьому визначив, що *“кредитна спілка є фінансовою установою”*. Це дозволило більш чітко визначити юридичний статус кредитних спілок, однак питання неприбуткової соціально-економічної природи цих організацій залишилось розкрито недостатньо. Законом кредитні спілки були перетворені із «громадської організації» у «фінансову установу». І дуже непомітним при цьому звучить термін *«заснованої на кооперативних засадах»*. А він якраз і є найголовнішою ознакою, що відрізняє кредитні спілки від інших суб'єктів фінансового ринку і визначає їх неприбуткову природу. На жаль, в чинному українському законодавстві такого поняття як «кооперативні засади» не існує, а в законі «Про кредитні спілки» ці кооперативні засади прописані недостатньо. Тому із прийняттям цього закону стало можливим трактувати кредитні спілки лише як фінансові установи, і не звертати увагу на суспільну, громадську складову їх діяльності та їх соціальну місію. А звідси, в часом може виникнути питання доцільності віднесення кредитних спілок до неприбуткових організацій.

Кредитні спілки в більшості країн світу мають статус фінансової кооперативу. А кооператив – це організація, що має крім економічної, ще й

громадську природу. Кредитний кооператив для своїх членів є одночасно фінансовою установою ТА громадською організацією. І це визначає його неприбуткову соціально-економічну кооперативну природу¹.

Розуміння неприбуткової кооперативної природи кредитних спілок є надзвичайно важливим і актуальним для усвідомлення їх значення в економіці України, успішного розвитку і недопущення виникнення псевдо-спілок, які можуть дискредитувати кооперативну ідею фінансової самопомогі населення, яка, майже після сімдесяти років забуття, почала відроджуватись в Україні.

Розуміння неприбутковості діяльності кредитних спілок в сучасних умовах є простим і складним одночасно. Простота полягає у тому, що ці організації відносяться до неприбуткових, бо не мають на меті отримання прибутку, а складність – в тому, що вони прибуток отримують (хоч, як буде показано нижче, є достатньо підстав поставити це твердження під сумнів, бо кошти, що отримує кредитна спілка від своїх членів, що є її власниками, важко назвати прибутком). Ці, на перший погляд взаємовиключні положення відображають особливості вказаних організацій, які в своїй основі мають унікальний фінансово-господарський механізм, що принципово відрізняє їх від інших суб'єктів господарювання і який в усьому світі надає їм право на отримання неприбуткового статусу. Але розуміння цього неприбуткового економічного механізму в Україні ускладнюється двома важливими факторами. Першим з них є неправильне, деформоване уявлення про кооператив як форму господарювання. Воно виникло в результаті відсутності протягом сімдесяти років в економічній системі держави справжніх кооперативних організацій, що мають неприбуткову економічну природу² та дискредитації кооперативної ідеї в період “перестройки”, коли під виглядом кооперативного руху почалось відродження приватного бізнесу. Свідченням цього є визначення кооперативу, зроблені різними дослідниками кооперативного руху в різні часи і наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Визначення кооперативів окремими зарубіжними дослідниками

АВТОР	ВИЗНАЧЕННЯ КООПЕРАТИВУ
Кінг	Кооператив, як і товариства допомоги, професійні спілки та ошадні каси, має на меті дати людям можливість уникати деяких із тих незручностей, які б у них виникали, коли б ці люди діяли поодиноці, і досягти вигод, яких вони інакше б не мали.
Штаудінгер	Кооператив є об'єднанням людей з вільним доступом членів, яке ґрунтується на рівних правах та рівній відповідальності осіб,

¹ Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика.-К. Наукова думка, 1997. – 240с.

² Гончаренко В.В. Неприбуткова природа кооперативних форм господарювання// Регіональні перспективи. 1999. - № 4. -с.7-10

АВТОР	ВИЗНАЧЕННЯ КООПЕРАТИВУ
	створене для ведення за спільний кошт господарського підприємства, яке має давати членам вигоду не пропорційно частці внесеного капіталу, а відповідно до того, якою мірою член товариства скористався самим товариством.
Крюгер	Кооперативом є об'єднання осіб – на протигагу об'єднанням капіталів – для досягнення спільної мети.
Жид Ш.	Кооперативна асоціація, на відміну від капіталістичного товариства, має ту суттєву властивість, що вона піклується про задоволення потреб, а не про отримання прибутку.
Зассен	Кооператив є об'єднанням осіб з нефіксованою кількістю членів, що побудоване на принципах самодіяльності й демократичної рівноправності і яке має на меті допомогу своїм членам шляхом організації спільного виробничого чи розподільчого підприємства.
Лавернь	Кооперативами можна визнати лише ті організації спільного виробництва і спільних закупок (а також будівництва будинків та страхування), у яких прибуток, одержаний з клієнтів, або спрямовується до резервного капіталу підприємства чи на загальнокорисні справи, або повертається клієнтам у вигляді премії, відповідно до суми куплених ними товарів чи проведених з товариством операцій.
Якоб	Кооперативне товариство являє собою засновану на принципі рівноправності спілку осіб з необмеженим числом членів, метою якої є допомога промислу або господарству своїх членів шляхом спільного ведення справ на основі чистої або посиленої державою самопомоги
Шульце-Деліч	Кооператив це об'єднання малозабезпечених представників переважно трудових класів, які прагнуть об'єднати малі поодинокі зусилля для досягнення економічних переваг великої сили

Другим фактором, що ускладнює розуміння неприбуткової економічної природи кредитних спілок є традиційне ототожнення понять “дохід” і “прибуток”, плутанина яких масово почалась ще наприкінці 80-х років в процесі формування податкового законодавства періоду “перестройки”. Великий філософ Декарт у свій час сказав: “Чітко визначайте слова (поняття) і ви позбавите світ від більшості непорозумінь”. У зв'язку з цим, для усунення “непорозумінь” стосовно неприбуткової природи кредитних спілок доцільно детально зупинитись на особливостях термінології та понятійного апарату даної проблематики. Термінологічна концепція неприбуткової діяльності

кредитних спілок та обслуговуючих кооперативів сконцентровано викладена в табл. 2.

Таблиця 2.

Особливості неприбуткової природи діяльності кредитних спілок

Неприбуткова діяльність це НЕ:	Неприбуткова діяльність це:
Збиткова діяльність	Надання послуг за собівартістю
Безприбуткова діяльність	Надання послуг власникам-клієнтам
Підприємницька діяльність	Здійснення управління та контролю клієнтами-власниками

З метою кращого розуміння особливостей та ознак неприбуткової діяльності кредитних спілок, розглянемо більш детально ці, парадоксальні на перший погляд, твердження.

1. Неприбуткова діяльність – це НЕ збиткова діяльність. Дане положення є відповіддю на типові питання “Як може існувати організація, не отримуючи прибутку для покриття своїх витрат?”, що майже завжди виникає в процесі обговорення проблеми неприбуткової діяльності кооперативних форм господарювання. Це питання є результатом традиційної плутанини понять “дохід” та “прибуток”. Дохід - це кошти, які отримує організація від своєї діяльності, а прибуток - це перевищення суми доходів організації над її витратами. Таким чином джерелом покриття витрат будь-якої організації є не прибуток, а дохід. Організація, що отримує дохід, може не мати прибутку. Але це не означає, що вона буде мати збитки. Неприбутковість – це не збитковість. Якщо доходу буде отримано рівно стільки, що його хватить лише на покриття витрат – організація не буде мати ні прибутків, ні збитків. При цьому її діяльність в даному періоді буде неприбутковою, незбитковою і самодостатньою (самоокупною).

2. Неприбуткова діяльність – це НЕ безприбуткова діяльність. Якби будь-яка господарська організація поставила собі за мету спрацювати неприбутково і отримати протягом певного періоду доходу рівно стільки, щоб його хватило лише на покриття понесених витрат (але не навпаки – повністю витратити всі отримані доходи!!!), в звичайних умовах їй цього зробити б не вдалось, бо в ринкових умовах неможливо наперед точно визначити суму доходу, що буде отриманий. В зв'язку з цим, навіть при великому бажанні здійснити господарську діяльність неприбутково (не отримати ні прибутку, ні збитків) в певні періоди часу буде виникати невідповідність фактично отриманих доходів і понесених витрат, що призведе до виникнення прибутку (чи збитків). Але цей прибуток в даному випадку буде не метою діяльності, а наслідком неможливості точного розрахунку таких цін за послуги та надання таких обсягів цих послуг, які б забезпечили точну відповідність отриманого доходу понесеним витратам. Таким чином, неприбуткова діяльність не є безприбутковою, а виникнення прибутку в процесі неприбуткової діяльності не переводить її у статус прибуткової, бо отриманий прибуток не є метою

діяльності. Крім цього, цей прибуток може бути використаний на компенсацію збитків, що можуть виникнути в інші періоди часу і забезпечить, таким чином досягнення кінцевої мети неприбуткової діяльності (ні прибутків, ні збитків).

3. Неприбуткова діяльність – це НЕ підприємницька діяльність. Будь-яка підприємницька діяльність здійснюється з метою отримання максимального прибутку і його розподілу між власниками пропорційно вкладеному в організацію даної господарської діяльності капіталу. Іншими словами, метою підприємницької діяльності є отримання винагороди на вкладений в організацію бізнесу капітал. При цьому, необхідно підкреслити важливу і принципову методологічну ознаку - **прибуток отримується від клієнтів, а розподіляється між власниками.** Так як прибуток є похідною від доходу, а дохід отримується не від власників, а із зовнішнього середовища обґрунтованим і логічним є оподаткування результатів підприємницької діяльності, як форми привласнення коштів одних суб'єктів іншими. Принципово інший методологічний підхід має місце у здійсненні неприбуткової господарської діяльності, метою якої не є винагорода вкладеного в організацію даної діяльності капіталу, тому вона може здійснюватись й без отримання прибутку. При цьому, неприбуткова господарська діяльність має свій сенс, бо проводиться із принципово іншою метою, пов'язаною із отриманням не прибутку, а іншого результату (наприклад, необхідних товарів чи послуг, економії витрат, соціального ефекту тощо). Таким чином, важливим з методологічної точки зору є висновок, що господарська діяльність може мати різну мету. В одних випадках, це отримання прибутку на вкладений капітал (підприємницька діяльність), в інших отримання ефекту, не пов'язаного із винагородою вкладеного капіталу (неприбуткова діяльність). Тому, існуючий в українському податковому законодавстві підхід, згідно якого будь-яка господарська діяльність ототожнюється з підприємницькою, є не досить коректним. Кожна підприємницька діяльність є господарською, але не кожна господарська діяльність є підприємницькою.

4. Неприбуткова діяльність – це надання послуг за собівартістю. Здійснення господарської діяльності на неприбуткових засадах є головною метою і ознакою специфічних неприбуткових господарських організацій, що називаються кооперативами. Ця, досить поширена у більшості країн (у світі членами різних видів кооперативів є майже 800 мільйонів осіб!), але маловідома в Україні специфічна організаційно-правова форма справжнього кооперативу, здійснюючи господарську діяльність, прагне надавати послуги за їх собівартістю або максимально наближено до собівартості. Така, на перший погляд абсурдна діяльність, відіграє надзвичайно важливу роль в умовах ринкової економіки і є унікальною з методологічної точки зору. Здійснення господарської діяльності, яка не приносить прибутку, є абсурдною лише в тому випадку, якщо ця діяльність за своєю природою є підприємницькою (тобто її метою є отримання підприємцем прибутку від обслуговування споживачів). В цьому випадку надання послуг за собівартістю, дійсно, є нелогічним, бо така господарська діяльність не досягає кінцевої мети

прибутку на вкладений капітал. Але якщо господарська діяльність організована з метою **самозабезпечення необхідними послугами чи товарами** - принцип обслуговування за собівартістю є найбільш логічним. Надання послуг на рівні, максимально наближеному до їх собівартості, для кооперативів не тільки не є абсурдним, а складає їх головне економічне завдання. Неприбуткова кооперативна діяльність має кінцевою метою не прибуток від наданих послуг, а самі послуги, що надаються членам кооперативу.

5. Неприбуткова діяльність – це надання послуг власникам-клієнтам. Будь-який кооператив створюється та діє з метою забезпечення своїх членів необхідними послугами. Члени кооперативу є **одночасно його рівноправними власниками і користувачами (клієнтами).** Вони фінансують діяльність свого кооперативу і користуються його послугами. Члени кооперативу формують пайовий капітал, необхідний для здійснення неприбуткової господарської діяльності і оплачують отримані від кооперативу послуги. Слід підкреслити особливу, з точки зору методології, природу паїв в кооперативі. Ці паї вносяться не для отримання на них прибутку (дивідендів), а для забезпечення функціонування кооперативу і отримання таким чином можливості користуватись його послугами. При цьому кількість паїв, як правило, має бути однаковою для кожного члена або пропорційною планованим обсягам користування послугами. В зв'язку із специфічною економічною природою паїв в кооперативах, однією із особливостей кооперативної діяльності в багатьох країнах світу стало законодавче обмеження розміру нарахувань на паї. Таким чином, тотожність власників і клієнтів кооперативу і спрямування господарської діяльності на надання послуг власникам принципово відрізняє кооператив від різноманітних організаційно-правових форм підприємницької діяльності.

6. Неприбуткова діяльність – це здійснення управління та контролю клієнтами-власниками. Управління будь-якою формою підприємницької діяльності здійснюється власниками, які визначають основні напрямки та методи ведення бізнесу. При цьому, власників бізнесу цікавлять не потреби клієнтів, а прибуток, який можна з цього отримати. І якщо власники капіталу вирішать, що здійснюваний вид бізнесу приносить їм недостатньо прибутку, вони піднімуть ціни, переорієнтують підприємницьку діяльність на інші сфери чи перенесуть її в інше місце, незважаючи на те, що рівень задоволення потреб існуючих клієнтів від цього може суттєво знизитись і споживачі можуть постраждати. Але такими є закони бізнесу, продиктовані метою підприємницької діяльності – максимізацією прибутку. Однак, зі своєї сторони, споживачі можуть об'єднатись, невеликими внесками сформувати початковий капітал і створити господарську організацію, яка на неприбуткових засадах буде забезпечувати їх потреби, в якій вони будуть тільки клієнтами, але й повноправними власниками, в якій вони будуть приймати рішення стосовно ціни та якості послуг, що має надавати їм їхня організація. Це і буде справжній кооператив, в якому всі важливі управлінські рішення приймаються клієнтами, в якому клієнти призначають керівників, в

якому всі клієнти мають рівні права, незалежно від розміру їх пайового внеску чи терміну вступу. Такі організації, як правило, є відкритими для нових членів, мають демократичну структуру і систему управління (один член – один голос) та виникають у сферах чи місцевостях, в яких підприємці не хочуть вести бізнес або ведуть його на умовах, що не задовольняють споживачів з точки зору ціни чи якості послуг.

На закінчення короткого теоретичного розгляду основ неприбуткової діяльності справжніх кооперативних організацій, якими є й кредитні спілки, важливо акцентувати увагу ще на одному методологічному питанні, піднятому на початку - чи правомірно вважати прибутком суму перевищення доходів кооперативу над його витратами? Для підприємницької діяльності - це однозначно прибуток. Але в неприбутковій кооперативній діяльності кошти, що надходять кооперативу у вигляді плати за послуги понад їх собівартість, не можна вважати прибутком у традиційному розумінні цього слова, бо кооператив отримує ці кошти від обслуговування своїх членів, які є його власниками. Тому сумнівною є правомірність ототожнення цих коштів з доходом в його класичному розумінні. Доходом можна вважати лише кошти, що отримуються від третіх осіб (клієнтів, меценатів тощо), а не від власників. Тому економічна природа коштів, що надходять від членів за користування послугами кооперативу, більш подібна до природи членських внесків чи цільового фінансування, ніж до природи доходу. Цей висновок підтверджується тим, що члени кооперативу самостійно і за взаємною згодою встановлюють механізм фінансування діяльності кооперативу та визначають його цінову політику. Якщо встановлені ціни не покривають собівартості діяльності кооперативу, його члени будуть змушені самостійно компенсувати збитки шляхом внесення додаткових внесків. Тому плата за послуги кооперативу встановлюється за взаємною згодою членів кооперативу в порядку, передбаченому статутом чи рішеннями загальних зборів і кооператив веде аналітичний облік не тільки внесків, а й сплачених кожним членом коштів за користування послугами. По закінченні фінансового року після визначення фактичної собівартості діяльності, сума перевищення доходів кооперативу над його витратами (для кооперативів її більш правильно назвати не прибуток, а просто – “фінансовий результат”) за спільним рішенням членів кооперативу розподіляється особливим чином. Частина вказаних коштів повертається членам кооперативу пропорційно обсягам користування його послугами (т.зв. “кооперативні виплати” – в кредитних спілках ці кошти можуть бути повернуті позичальникам пропорційно сумі сплачених відсотків за кредитами), що фактично є поверненням частини плати за користування послугами, яка перевищила їх собівартість. Інша частина спрямовується на поповнення резервів кооперативу до досягнення ними визначеної законодавством чи членами кооперативу величини і лише обмежена законодавством частина фінансового результату використовується для “нараховання на паї” (вживання цього терміну викликано необхідністю фіксування відмінності природи цих коштів від дивідендів у підприємницькій діяльності). Частка фінансового результату кооперативу, що має бути

спрямованим за кожним із вказаних напрямків залежить від положень законодавства та фінансової політики організації (необхідність формування резервів, збільшення капіталу тощо). Таким чином, в кооперативах фактично немає отримання і розподілу прибутку. Тому, завдяки своїй специфічній економічній природі, кооперативи в багатьох країнах світу мають статус неприбуткових (non-profit) організацій та звільняються від сплати не тільки податку на прибуток, а й багатьох інших податків, зборів та платежів.

Господарська діяльність кредитних спілок якраз і базується не на підприємницькій (прибутковій), а на кооперативній (неприбутковій) концепції. Найбільш важливі принципи цієї діяльності, які визначають головні відмінності між кооперативними та підприємницькими формами господарювання і які були виділені на основі аналізу зарубіжного досвіду та українського кооперативного законодавства, наведено в табл.3.

Таблиця 3.

Основні принципи діяльності кооперативних організацій

Економічні принципи	Організаційні принципи	Соціальні принципи
Члени кооперативу мають спільні економічні інтереси (потреби) і є одночасно власниками та єдиними* клієнтами кооперативу	Членство в кооперативі є добровільним та особистим (не передається іншим особам і не успадковується)	Створення системи самопомоги населення, що побудована на принципах взаємодопомоги
Кооператив прагне надавати послуги своїм членам на рівні їх собівартості. Перевищення – спрямовується до резерву чи/та повертається членам	Членство в кооперативі є відкритим (потенційна доступність членства в межах можливостей кооперативу)	Встановлення професійного, територіального чи іншого “поля членства”, що визначає зону діяльності і соціальний склад кооперативу
Кооператив надає послуги з метою скорочення витрат та/або підвищення доходів особистих господарств своїх членів	Демократичне управління і контроль в кооперативі за принципом “один член – один голос”	Турбота про потреби громади, до якої відносяться члени кооперативу в межах його “поля членства”
Члени кооперативу фінансують його діяльність пропорційно послугам чи солідарно	Рівні права членів в управлінні та користуванні послугами	Ведення просвітньої роботи стосовно демократичних принципів кооперації
Капітал кооперативу складаються з персоналізованої (пайової) та колективної	Діяльність членів виборних органів управління та контролю на громадських засадах	Дотримання принципу політичного нейтралітету

(неподільної) частин		
Винагорода вкладеного капіталу (нарахування на паї) обмежується визначеною законом величиною	Відповідальність членів за розвиток свого кооперативу (усвідомлення і прийняття членами можливих ризиків)	Співпраця з іншими кооперативами з метою зміцнення та розвитку системи взаємодопомоги

*- законодавство окремих країн допускає надання послуг нечленам, але лише у чітко визначених випадках (наприклад, неможливість членів у певний період повністю використати наявні можливості чи ресурси кооперативу). При цьому, обсяг послуг, що можуть надаватись нечленам має бути обмеженим і з нього мають сплачуватись податки.

Перелічені вище принципи в більшості країн світу традиційно лежать в основі діяльності всіх кооперативів, в тому числі й фінансових, якими є кредитні спілки¹.

Підтвердженням цього є співзвучні з наведеними вище принципи, прийняті Всесвітньою Радою кредитних спілок, яка об'єднує майже 38 тисяч кредитних кооперативів та спілок із 92 країн, членами яких є понад 100 мільйонів осіб. В преамбулі до ухвалених в серпні 1984 року Міжнародних принципів діяльності кредитних спілок сказано що вони базуються на філософії кооперації. Ці принципи викладені наступним чином:

Демократична структура:

1) Відкрите та добровільне членство. Членство в кредитній спілці є відкрите для всіх, хто відповідає вимогам певної спільності, хоче користуватись послугами і готовий прийняти відповідальність, пов'язану із членством.

2) Демократичний контроль. Члени кредитної спілки мають рівні права в голосуванні (один член - один голос) та прийнятті рішень стосовно діяльності спілки, незалежно від суми їх заощаджень чи вкладів до спілки. Голосування в кредитних спілках може бути пропорційне чи репрезентаційне, у відповідності до демократичних принципів. Кредитна спілка є незалежна в межах законодавства, яке визнає кредитну спілку як кооперативну установу, яка служить своїм членам та контролюється ними. Посади в органах управління кредитної спілки є добровільними та неоплачуваними. Кредитна спілка може лише повертати витрати, понесені в зв'язку із виконанням громадської роботи.

3) Відсутність дискримінації. Кредитні спілки не дискримінують за расовою, національною, релігійною, політичною чи іншою ознакою, дотримуються рівноправ'я між чоловіками та жінками.

Послуги членам.

4) Послуги для членів. Послуги кредитної спілки спрямовані на покращення економічного та соціального стану всіх членів.

5) Розподіл між членами. Для стимулювання вкладання членами заощаджень до кредитної спілки, що забезпечує можливість надання позичок та інших послуг, на заощадження та вклади членів мають нараховуватись відсотки, в залежності від фінансових можливостей кредитної спілки. Надлишок доходів над витратами кредитної спілки (до яких включаються і відсотки на вклади - прим. авт.), який виникає в процесі її діяльності, після формування резервів і виплати обмежених дивідендів на паї (якщо такі існують), належить всім членам та має бути використаним для добра всіх членів, а не окремої групи. Надлишок може бути виданий членам пропорційно їхнім операціям з кредитною спілкою у формі прибутку чи звороту процентів, або використаний для покращення роботи чи розширення послуг для членів.

6) Творення фінансової стабільності. Головним обов'язком кредитної спілки є укріплення фінансового стану, включаючи формування відповідних резервів та внутрішній контроль, що забезпечить подальше існування спілки та надання послуг членам.

Соціальні цілі

7) Освіта та виховання. Кредитні спілки активно заохочують своїх членів, керівників, працівників, а також всієї громади до навчання економічним, соціальним, демократичним принципам кредитних спілок, а також принципу допомоги самим собі через взаємодопомогу. Сприяння бережливості та розумному користуванню кредитом, ознайомлення з правами та обов'язками членів є дуже важливим для кредитних спілок, які мають подвійну соціальну та економічну природу та прагнуть до найкращого задоволення потреб членів.

8) Кооперація між кооперативами. Виходячи із своєї філософії та практики, що склалась, кредитні спілки, виходячи із своїх можливостей, співпрацюють з іншими кредитними спілками, кооперативами та їх асоціаціями на місцевому, національному та міжнародному рівнях щоб краще служити інтересам своїх членів та їхній громаді.

9) Соціальна відповідальність. Втілюючи ідеали та вірування перших кооператорів, кредитні спілки дбають про гуманний та соціальний розвиток людини і суспільства. Їхній справедливий соціальний світогляд простягається від особистого добробуту людини до добробуту суспільства, в якому людина живе та працює. Ідеалом кредитних спілок є розповсюдження послуг на всіх, хто їх потребує та може вживати. Кожна людина є або членом, або потенційним членом кредитних спілок і тому потрапляє в сферу інтересів та турбот кредитної спілки. Приймання рішень кредитними спілками мають здійснюватись із врахуванням інтересів суспільства, в якому знаходиться кредитна спілка та живуть її члени.

Розглянемо, як же в кредитних спілках на практиці застосовуються ці міжнародні кооперативні принципи, які визначають неприбуткову кооперативну природу цих організацій.

Кредитні спілки не мають на меті отримання прибутку. Кредитна спілка діє в інтересах своїх членів, які є одночасно власниками та користувачами послуг (клієнтами), і має на меті надання їм фінансових послуг на вигідніших умовах, ніж пропонуються на фінансовому ринку. В зв'язку з цим, кредитні

¹ Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика). - К.: Глобус, 1998. - 330с.

спілки, як правило, видають кредити під нижчі відсотки, а нараховують на вклади вищі відсотки, ніж інші суб'єкти фінансового ринку. Це стає можливим із-за низьких операційних затрат кредитних спілок та особливостей неприбуткового фінансового механізму діяльності.

Люди через свої кредитні спілки фактично здійснюють діяльність із самозабезпечення фінансовими послугами, самозадоволення наявних фінансових потреб шляхом об'єднання з іншими особами, що мають аналогічні потреби. Таке самозабезпечення стає можливим завдяки об'єднанню багатьох осіб в єдину організацію, що дозволяє сформувати невеликими індивідуальними вкладками необхідний капітал для здійснення господарської діяльності у сфері фінансових послуг.

Принциповою відмінністю кредитних спілок від інших фінансових установ є те, що вони мають неприбуткову кооперативну природу, що відрізняє їх від інших суб'єктів фінансового ринку. На відміну від інших фінансових установ, які, як правило, створюються однією групою (власниками) для отримання прибутку від надання фінансових послуг іншій групі (клієнтам), в кредитній спілці є лише одна група – члени спілки (що є одночасно і власниками і клієнтами), а сама спілка (якщо вона є справжньою, а не псевдо-спілкою) створюється для **самозабезпечення всіх членів на рівних умовах** фінансовими послугами на основі кооперації. Унікальність кредитних спілок як фінансово-кредитних кооперативів полягає в тому, що їх власниками є ті, хто користується їх послугами. Тому метою діяльності кредитних спілок є не отримання прибутку, а забезпечення своїх членів максимальним набором фінансових послуг на найвигідніших для них умовах. В той час, як інші фінансові установи прагнуть отримати максимальний прибуток для обмеженої групи власників за рахунок залучення коштів під якомога нижчі ринкові відсотки і надання їх у кредит під найвищі відсотки, кооперативні кредитні установи мають протилежну мету - надати кредит під якомога нижчий відсоток і максимально збільшити нарахування на вклади, забезпечивши при цьому дотримання всіх обов'язкових фінансових нормативів (капіталу, резервів тощо). Тому метою кредитної спілки є не отримання максимального прибутку, а максимальне задоволення потреб своїх членів не неприбуткових (беззбиткових) засадах.

Така, на перший погляд парадоксальна тенденція, викликана тим, що кредитний кооператив не стоїть посередником між вкладниками і позичальниками, а об'єднує їх. А із-за того, що члени кооперативу є одночасно його власниками та клієнтами, кредитний кооператив прагне гармонійно поєднати їх інтереси в максимізації доходів на вклади та мінімізації витрат на фінансові послуги. Таким чином, кошти, отримані від членів, як від клієнтів, розподіляється ними ж між собою, як між власниками за спільним рішенням, при прийнятті якого кожен член має один голос, незалежно від суми вкладу.

Економічна мета діяльності

підприємницьких та кооперативних фінансових установ

	% ставки на кредити, плата за послуги	
↑		↓
Комерційна фінансова установа	Прибуток	Кооперативна фінансова установа
↓		↑
	% ставки на вклади	

Ще однією особливістю кредитних спілок як кооперативів є те, що вони створюються на базі певного існуючого територіального чи професійного об'єднання, громадської чи релігійної організації, територіальної одиниці, трудового колективу та іншого формального чи неформального об'єднання, в якому люди, як правило, знають одне одного. Інші фінансові установи створюються на базі штучно сформованої обмеженої групи власників і поширюють свою діяльність на будь-яку територію. Крім цього, на відміну від інших фінансових установ, при заснуванні кредитного кооперативу не визначається фіксована чи потенційна кількість людей, які будуть її власниками. Метою кооперативу є постійне збільшення кількості його членів-власників, в той час, як у фінансових установах підприємницького напрямку кількість власників тенденційно зростає.

У кооперативі всі принципові рішення щодо його діяльності приймаються загальними зборами, на яких кожен член кооперативу має один голос незалежно від суми вкладів та терміну вступу до кооперативу. Особи, які створили кооператив не мають жодних привілеїв чи виключних прав по відношенню до членів, які вступили до нього пізніше. В інших фінансових установах розподіл голосів здійснюється відповідно до частки в майні (кількості акцій чи паїв). Що стосується інших аспектів управління (фаховий рівень та посадові обов'язки найманих працівників, організаційна структура виконавчої дирекції тощо) – кредитна спілка як фінансовий кооператив мало чим відрізняється від інших фінансових установ.

Найбільш суттєві відмінності кредитних кооперативів від інших фінансових установ в зарубіжних країнах наведені в Таблиці 4.

Таблиця 4.

ГОЛОВНІ ВІДМІННОСТІ КРЕДИТНИХ КООПЕРАТИВІВ ВІД ІНШИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Ознака	Кредитні кооперативи	Інші фінансові установи
--------	----------------------	-------------------------

Соціальні цілі	Фінансова взаємодопомога, економічний самозахист на ринку фінансових послуг	немає
Економічні цілі	Скорочення витрат членів на отримання фінансових послуг, створення умов членам для накопичення заощаджень та збереження їх від інфляції	Отримання прибутку власниками від надання фінансових послуг клієнтам
Статус	неприбуткова організація	підприємницька організація
Організаційна форма	Кооператив	господарське товариство (акціонерне, з обмеженою відповідальністю тощо), приватна фірма
Управління	Демократичне. Кожен член має право одного голосу, незалежно від суми його вкладу	Управління (кількість голосів) пропорційна частці в статутному капіталі
Власники	Всі члени, незалежно від часу вступу. Кількість власників не є фіксованою чи обмеженою. Відкрите членство з тенденцією до постійного зростання	Засновники та акціонери. Кількість фіксується в момент заснування та обмежується певною величиною. Існує тенденція до скорочення.
Клієнти	Виключно члени-власники кредитного кооперативу	Переважно особи, що не є власниками фінансової установи
Види послуг, що надаються	Всі види фінансових послуг, додаткові нефінансові послуги	Всі види фінансових послуг, окремі нефінансові послуги
Законодавче регулювання	Кооперативне чи(та) спеціальне законодавство (про фінансові установи).	Підприємницьке чи(та) спеціальне законодавство (про фінансові установи)
Державна підтримка	У вигляді звільнення від податків, пільгових кредитів тощо	Як правило, лише у вигляді створення сприятливого законодавчого середовища
Державний нагляд	Окремою державною агенцією або окремим підрозділом міністерства Фінансів чи Центрального банку	Центральним банком або окремою державною агенцією

Слід відзначити, що багато з наведених вище міжнародних кооперативних принципів і кооперативних механізмів діяльності поки що не знайшли свого відображення в українському кооперативному законодавстві та законі України «Про кредитні спілки». Кредитні спілки в Україні поки що не

вважаються кооперативами. Однак, з часом, вітчизняне законодавство, що регулює діяльність кредитних спілок, обов'язково буде вдосконалено і приведено у відповідність до європейських та міжнародних норм кооперативного права.

2. Класичні моделі кооперативних фінансово-кредитних установ

Кооперативна ідея фінансової самопомоги виникла в 50-х роках XIX сторіччя в Німеччині. Видатні німецькі кооператори – Герман Шульце-Деліч та Фрідріх Райфайзен – майже одночасно, незалежно один від одного, запропонували два принципово різних підходи щодо організації кооперативного кредитування: перший – для міського населення, другий – для сільського.

Кредитна кооперація історично виникла у двох основних формах. Відповідно, було й два типи кредитних кооперативів: кредитні товариства (їх ще часто називають “сільські каси”) Райфайзена та ощадно-позичкові товариства (їх ще називають “народні банки”) Шульце-Деліча. Це були дві різні моделі кооперативного кредитування, кожна з яких була пристосованою до певного соціального середовища. З Німеччини ці моделі поширилися в інші країни. Сьогодні можна стверджувати, що кредитна кооперація у будь-якій країні ґрунтується на основі моделі Райфайзена або Шульце-Деліча, з деякими відмінностями, викликаними особливостями національного законодавства. В окремих країнах паралельно існують обидві моделі, а може зустрічатись їхній змішаний варіант. Тому, для розуміння природи кредитних спілок та інших фінансових кооперативів різних країн необхідно детально зупинитись на особливостях цих класичних моделей.

Принципи організації Ф.Райфайзена та розвиток системи “сільських кас”

Ф.Райфайзен створив модель кредитного кооперативу, пристосовану до умов села, потреб та можливостей сільських мешканців. Ця модель була орієнтованою на сільських господарів, але знайшла велику прихильність й серед інших соціальних груп села. У книзі “Кредитні товариства як засіб від бідності селян, фабричних робітників та ремісників”, виданій у 1866 році, Райфайзен описав та обґрунтував свою систему самопомоги для сільського населення. Найголовнішими, фундаментальними принципами діяльності товариств Райфайзена можна вважати такі положення:

1. Відсутність пайового капіталу (пайових членських внесків).
2. Необмежена відповідальність членів по боргах товариства.
3. Обмеження району діяльності товариства.
4. Надання позичок лише членам товариства з урахуванням особистості позичальника.

5. Безоплатна робота у виборних органах управління та демократичний контроль в організації.

Розглянемо окремо кожен з цих принципів, їхній взаємозв'язок та особливості системи, яку вони створюють у комплексі.

Перший принцип Райфайзена: відсутність пайового капіталу в товаристві. Цей принцип, на перший погляд здається абсурдним. Адже жодна організація в принципі не може існувати без капіталу, який вноситься власниками при її заснуванні і використовується на виконання статутних завдань. Якщо товариство створюється для надання кредитів, логічно воно мало б утворити за рахунок пайових внесків членів пайовий капітал, який у подальшому використовувався б для надання позичок.

Але Райфайзен принципово відкидав необхідність пайового капіталу. Працюючи в селі та бажаючи допомогти саме найменш забезпеченим селянам, Райфайзен дійшов висновку, що не можна вимагати від них значних грошових внесків при вступі до товариства. І дійсно, за першим статутом, члени не були зобов'язані сплачувати ні паїв, ні вступних внесків. Але німецький кооперативний закон 1889 року змінив цей порядок, зробивши паї обов'язковими для всіх товариств. У зв'язку з цим кредитні товариства були змушені запроваджувати паї, але вони зробили їх досить дрібними і лише номінального характеру. У кредитних товариствах кожен його член міг мати лише один пай, вартістю не вище 15 марок (який, крім того, міг сплачуватись в розстрочку); нарахування на паї не могли перевищувати відсотків за позичені товариством кошти; вступного внеску не було; спочатку товариства зовсім не мали пайового капіталу (пайових внесків), аби відкрити доступ до товариства всім бажаючим, незалежно від їхнього майнового стану, але були змушені відступити від цього принципу через вимоги законодавства, яке зобов'язало кооперативні товариства мати пайовий капітал.

Чому ж Райфайзен так принципово виступав проти пайового капіталу? Справа в тому, що товариства, як правило, започатковувались незначною кількістю осіб. Щоб сформувати достатній для надання кредитів капітал, товариство повинно було встановити великий розмір паю для кожного члена. Але, у той час переважна більшість селян не мала достатньо коштів, щоб вносити паї значного розміру. Це могли собі дозволити лише окремі господарі. Тому великий розмір паю обмежував доступ до товариства широких верств селянства. Встановлення невеликого паю відкривало можливість для вступу в товариство середнім та незаможним селянам, але при цьому не дозволяло сформувати достатню для надання кредитів суму коштів. У зв'язку з цим, при такому підході товариство потребувало суттєвої зовнішньої підтримки.

Таким чином, сільська кредитна кооперація стояла перед дилемою: або великий пай і недоступність товариського кредиту для біднішої частини селянства, або невеликий пай (навіть його повна відсутність), але в такому разі, – допомога збоку. Звичайно, Райфайзен обрав другий варіант. Перші райфайзенівські товариства отримували капітал на благодійних засадах: більш заможніші мешканці села – поміщики, духовенство та ін. – надавали кредитним товариствам необхідний йому капітал з умовою, що він буде повернутий після

того, як товариство зміцніє. Але якби всі кредитні кооперативи створювались на основі благодійної допомоги збоку, вони не могли б набути великого поширення.

Насправді, життя внесло свої корективи, і наведена вище дилема з часом знайшла цікаве логічне вирішення. Перші кредитні кооперативи зміцніли, створили свої регіональні об'єднання, які надавали кредити новостворюваним товариствам, забезпечуючи їх необхідним для початкового розвитку капіталом. Сільська кредитна кооперація отримала міцну основу для свого розвитку, стала обходитись без сторонньої допомоги (як це було з самого початку) та одночасно уникла необхідності формування пайового капіталу за рахунок пайових внесків великого розміру.

Таким чином, відмова від пайового капіталу, сформованого великими пайовими внесками членів, найкраще відповідає завданням селянської кредитної кооперації, яка ставить за мету організувати кредит для широкого кола селян. **Капітал, необхідний товариству для початку справи, отримується не за рахунок пайових внесків членів, а за рахунок коштів, наданих зі сторони.** Але для того, щоб будь-яка організація або особа надала товариству свої кошти, необхідна гарантія повернення цих коштів. І цією гарантією став другий принцип Райфайзена.

Другий принцип Райфайзена – необмежена відповідальність членів по боргах товариства – став тією основою, що забезпечила довіру до товариства з боку кредиторів. У цьому принципі знаходить свій прояв сила кооперативного об'єднання. Окремі, не досить платоспроможні господарства, об'єднані міцним зв'язком взаємної солідарної відповідальності разом являють собою сильну, достатньо платоспроможну одиницю. І чим більше членів об'єднано в цій організації – тим вищою є її платоспроможність (в подальшому цей принцип був покладений в основу кредитування за так званою схемою "позикових кіл").

Звичайно, що солідарна відповідальність членів товариства викликала довіру та повагу з боку кредиторів та значно підвищувала платоспроможність товариства. Майно кількох сотень селянських господарств, що були членами товариства, було надійним забезпеченням та дозволяло товариству отримати великий і довготерміновий кредит, а з нього сформувати початковий капітал. Комерційні банки, які не хотіли мати справу з окремими дрібними селянськими господарствами і, як правило, відмовляли їм у кредиті, кредитному товариству, як великому потужному позичальникові, кредит надавали. Крім цього, така форма забезпечення зобов'язань викликала довіру людей, і серед них знаходилося багато бажаючих вкласти свої гроші на ощадні та депозитні рахунки в товаристві.

Отже, у сільських кредитних товариствах Райфайзена **не пайовий капітал став основою діяльності, а довіра до товариства з боку кредиторів.** Тому в райфайзенівських організаціях не було необхідності у пайових внесках та створенні з них початкового власного капіталу. **Товариство починало працювати на залучених під солідарну відповідальність коштах.** Це давало можливість навіть найбіднішим селянам ставати членами кредитних товариств.

Слід відзначити, що деякі дослідники не вважають принцип необмеженої відповідальності членів надзвичайно важливим. Так, М.І.Туган-Барановський не розглядає солідарну відповідальність як принцип, але вважає принциповою заборону членові товариства одночасно брати участь в декількох товариствах, яка, власне, випливає із принципу необмеженої відповідальності в цих товариствах. А.В.Чаянов вважає, що необмежена відповідальність у райфайзенівських товариствах є лише поступкою ідеології капіталістичного кредиту і платоспроможність кредитного товариства встановлюється не цим, а іншими принципами Райфайзена. Крім цього, Чаянов вважає, що загроза необмеженої відповідальності змушувала членів активно вникати у справи свого кооперативу, контролювати його роботу та формувати в селі громадську думку на користь вчасного повернення позичок.

Суворий на перший погляд принцип необмеженої відповідальності в дійсності не був таким страшним. Справа в тому, що цей принцип мав швидше психологічне значення і в житті до нього майже ніколи не доходило. Реальна відповідальність членів своїм майном наступала лише у випадку, коли товариство неспроможне було покрити зобов'язання власними резервами і майном, що формувалось за рахунок отриманих за рахунок наданих кредитів процентів. Як правило, за декілька перших років роботи товариство накопичувало необхідні для виконання своїх зобов'язань резерви і якраз вони, а не майно членів, були тим надійним джерелом забезпечення вкладів та коштів кредиторів.

Принцип солідарної відповідальності, крім усього, фактично забезпечував механізм взаємного страхування господарств членів товариства. Непередбачувані форс-мажорні обставини, такі, як пожежа, град, падіж худоби, пошесть та інші можуть миттєво зробити добре селянське господарство неплатоспроможним. Якщо кредитором такого господарства є банк, він усіма засобами прагнути повернути свої гроші, навіть якщо внаслідок цього остаточно розорить господарство позичальника. Якщо кредитором буде товариство – воно має можливість допомогти своєму членові, який потрапив у біду. Таким чином, ризик банкрутства від непредбачуваних обставин кожного окремого господарства може бути зменшений за рахунок підтримки товариства.

На закінчення розгляду райфайзенівського принципу необмеженої відповідальності членів за боргами товариства слід зауважити, що з часом цей принцип все-таки втратив своє значення. Але це сталося лише після того, як з'явилися інші форми забезпечення вкладених у товариство грошей (наприклад, гарантійний фонд, створений при регіональній асоціації або на рівні держави).

Третій принцип Райфайзена: обмеження району діяльності товариства одним або кількома сусідніми селами (в літературі він часто називається "принципом локалізації діяльності"). Цей принцип на перший погляд здається нелогічним. Адже кожна організація зацікавлена в максимальному розширенні поля своєї діяльності. Тому кредитний кооператив мав би бути зацікавленим в охопленні якомога більшої території та залученні якомога більшої кількості членів. Але райфайзенівські товариства чинили навпаки – обмежували сферу

своєї діяльності. Найоптимальнішою Райфайзен вважав територію діяльності товариства в межах одного церковного приходу. Максимальним районом для кредитного товариства вважалась територія, на якій проживає до 1500 осіб. На практиці, середня кількість членів райфайзенівських товариств була значно меншою. В Німеччині на одне райфайзенівське товариство на початку ХХ ст. припадало в середньому менше ніж 100 членів. В той самий час середня кількість членів у сільських кредитних касах Німеччини не перевищувала 90 осіб, райфайзенівських кредитних касах Франції – 50 членів, райфайзенівських касах Бельгії – 75 членів.

Логічність принципу локалізації викликана необмеженою солідарною відповідальністю членів товариства по його боргах. Зрозуміло, щоб погодитися взяти на себе відповідальність за дії людини, необхідно добре знати її особисті якості. Крім цього, необхідно знати її платоспроможність та ефективність ведення господарства. Тож, обмеження району діяльності товариства сприяло тому, щоб його члени, які несли солідарну відповідальність по його боргах, добре знали одне одного, а правління мало можливість слідкувати за змінами у фінансово-майновому стані господарств членів товариства та цільовим використанням кредиту.

Локалізація діяльності товариства була необхідною для забезпечення його стабільності, та водночас стримувала можливість зростання, що призводило до зниження ефективності. Обмеження району діяльності створювало товариству певні проблеми:

- не завжди вдавалось забезпечити матеріальну міцність та фінансову стабільність товариства через малу кількість членів та незначний розмір заощаджень селян;
- часто не вдавалось взяти зовнішній дешевий кредит через брак резервного капіталу та незначні потреби в кредитах у членів товариства;
- через нестачу коштів товариство не могло на належному рівні проводити роз'яснювальну роботу, яка б формувала сприятливе кооперативне середовище;
- у малому районі не могло бути достатньої кількості активних та здібних людей, здатних професійно управляти товариством.

У зв'язку з цим Райфайзен вважав одним із найважливіших завдань – створення об'єднань кредитних товариств різних рівнів (місцевих, регіональних, центральних), через які б здійснювалось взаємкредитування між товариствами певної території, забезпечувався вихід товариств на фінансові ринки та які б надавали інші необхідні товариствам послуги. Такі спілки, що зв'язували б сотні й тисячі окремих товариств в єдину систему, не порушуючи їхньої самостійності, дозволяли об'єднати дрібні сільські товариства в єдине ціле, створити єдину потужну мережу, яка б дала можливість членам цієї мережі, залишаючись локалізованими й незалежними, мати переваги великої організації.

Згодом була створена трьохрівнева система кооперативного кредиту: перший рівень складали сільські кредитні товариства, другий – регіональні кооперативні банки, третій – центральний кооперативний банк. Учасниками

кредитних товариств були окремі особи, регіональних кооперативних банків – кредитні товариства, центрального кооперативного банку – регіональні кооперативні банки та інші кооперативні об'єднання. Така система повністю компенсувала недоліки локального характеру діяльності сільських кредитних товариств.

Четвертий принцип Райфайзена – надання позичок лише членам товариства і з урахуванням особистості позичальника. Основу кооперативного кредиту Райфайзен бачив не в тому, чим забезпечений кредит, а в тому, кому надаватимуться позичені кооперативом гроші і на які цілі вони будуть використовуватись.

Що стосується першого, – товариство створювалось для надання кредитів лише своїм членам. Кожен член товариства при вступі повідомляв повну інформацію про себе та своє господарство (наявність будівель, кількість землі, засобів виробництва та ін.). Ця інформація перевірялась товариством, і на її підставі, з урахуванням особистих якостей члена товариства (сумління, порядності, працьовитості, підприємливості та ін.) йому відкривався кредит, тобто визначалась сума, в межах якої можна було без ризику для товариства надавати кредит цьому членові. У разі необхідності член товариства міг у будь-який момент попросити цю суму.

Що стосується цілей, то позички у райфайзенівських товариствах видавались лише на виробничі потреби членів. Виробниче призначення кредитів було обумовлене Райфайзеном як основа кооперативного кредиту. Кредитне товариство прагнуло перш за все допомогти селянинові заробити гроші і цим покращити рівень життя. Тому товариство надавало позички лише на продуктивну діяльність, в результаті якої господарство позичальника мало б отримати прибуток та розрахуватись із товариством за взятий кредит, сплативши основну суму кредиту та відсотки. Цей принцип був викликаний також необхідністю сплати відсотків за залучені товариством кошти.

П'ятий принцип Райфайзена – безоплатна робота членів органів управління товариства та демократичний контроль в організації. Принцип роботи членів органів управління товариства на громадських засадах був викликаний потенційно невеликими розмірами кредитних товариств та бажанням зменшити витрати на їхню діяльність. Він передбачає, що коли члени виборних органів не будуть мати матеріального зиску від роботи в товаристві, то в органи управління товариством прийдуть люди, які візьмуть на себе виконання певних обов'язків лише через інтерес до справи та бажання допомогти своїм односельцям. Ці люди за свою роботу отримають не матеріальну, а моральну винагороду, а якщо зважити на те, що територія дії товариства обмежена, – це сприятиме значному підвищенню їхнього авторитету в громаді. Таким принципом передбачено, що плату за роботу може отримувати лише скарбник. Членам органів управління, як правило, відшкодовувались лише фактичні витрати, пов'язані з виконанням ними своїх обов'язків (поїздки у справах товариства та ін.).

Шостий принцип Райфайзена – створення в кожному товаристві спеціального “неподільного фонду”. Райфайзен пропонував дві третини

чистого доходу товариства спрямовувати на формування цього фонду, який мав би подвійне призначення: 1) доки товариство існує, фонд належить товариству, перебуває в обігу та постійно зростаючи, з часом забезпечить фінансову незалежність товариства і можливість ведення кредитних операцій за рахунок коштів цього фонду; 2) при ліквідації товариства цей фонд не розподіляється між членами товариства, а передається об'єднанню кредитних товариств, яке надасть його іншому кредитному товариству, що створюватиметься в даній місцевості. Такий механізм мав би забезпечити “безсмертя” кожному один раз створеному кредитному товариству. Ідея неподільності фонду виглядала привабливо для створення системи, але не знайшла належної підтримки у кредитних товариствах, які використали із запропонованого підходу лише механізм формування власних коштів.

Сьомий принцип Райфайзена – поступове переростання кредитного кооперативу в універсальний сільський кооператив. Кредитні операції, на думку Райфайзена, не повинні бути єдиною справою товариства. Кредитне товариство мало стати сільським кооперативом універсального типу: крім надання позичок, воно мало допомагати своїм членам робити заощадження, закуповувати потрібні членам засоби виробництва, продавати продукти їхньої праці, організовувати для своїх членів курси та лекції із сільського господарства, піднімати господарський, моральний та інтелектуальний рівень сільських мешканців.

Для повної характеристики райфайзенівського товариства необхідно додати ще певні положення стосовно системи управління. Прийом нових членів у товариство здійснювався за рішенням загальних зборів і дуже прискіпливо. Товариство не прагнуло мати якомога більше членів, а намагалось не допустити в члени людей ненадійних та нечесних. А з рештою, товариства були досить демократичними організаціями. Правління складалося з 5 членів і було виконавчим органом. Спостережна рада, в залежності від величини району діяльності, складалася з 3-9 членів і не рідше одного разу на 3 місяці контролювала діяльність правління та фінансово-майновий стан позичальників, яким були надані позички, а також їхніх поручителів. Члени правління обирались на чотири роки з таким розрахунком, щоб через кожних два роки закінчувались повноваження двох членів правління. Члени спостережної ради обирались на три роки, причому кожного року закінчувались повноваження третини кількісного складу. Голова товариства спочатку обирався загальними зборами і автоматично ставав головою правління. Пізніше була впроваджена система, коли загальні збори надають повноваження правлінню самостійно обирати голову зі свого складу. Ніхто із членів правління чи спостережної ради не міг отримувати ніякої винагороди. Оплачуваням міг бути лише касир, який не мав права голосу при вирішенні питань надання позичок. Фінансові операції товариства проводились дуже обережно і полягали, як правило, в отриманні банківського кредиту та наданні позичок своїм членам. Операції по залученню коштів на вклади обмежувались, аби товариство не мало зайвих зобов'язань і проводились лише в окремих випадках. Крім цього, товариства Райфайзена були досить “суворими” щодо поручителів, виробничого

використання позик, вчасної сплати позик та відсотків. Якщо фінансовий стан поручителя похитнувся, товариство вимагало від позичальника запоруки нового поручителя. Коли така вимога не виконувалась, або коли позичка була потрачена не на те, для чого отримувалась, – товариство вимагало повернення її в місячний термін. Такі самі заходи могли бути застосовані при порушенні графіка сплати позички та відсотків.

Отже, принципи діяльності кредитних товариств Райфайзена були взаємопов'язаними і в комплексі створювали міцну, життєздатну кооперативну форму фінансової самопомоги селян.

“Народні банки” Г.Шульце-Деліча – класична модель міського ощадно-позичкового кооперативу

Герман Шульце-Деліч запропонував іншу модель кредитного кооперативу, яка в своїй основі принципово відрізнялась від товариств Райфайзена, бо мала інший фінансовий механізм діяльності. Ця модель отримала назву “народний банк”, або ощадно-позичкове товариство, і була створеною для задоволення фінансових потреб переважно міських мешканців – ремісників, службовців та інших верств міського населення.

Робота в містах, особливо великих, де люди мало знають одне одного, вимагала специфічних підходів до організації фінансової взаємодопомоги. Тому ощадно-позичкові товариства Шульце-Деліча, маючи кооперативну природу та ґрунтуючись на кооперативних принципах, в основу свого фінансового механізму діяльності закладали принципи, близькі до тих, що застосовувались банками та іншими фінансовими установами. Метою першого “народного банку” Шульце, згідно з його статутом, було «постачання своїм членам коштів». Їхнім джерелом були паї членів, вступні внески, резервний капітал, а також вклади та позичені кошти. Пай та вступний внесок можна було сплачувати відразу або частинами. Товариством керували загальні збори, комітет і правління. Загальні збори, за статутом, повинні були скликатися щотири місяці, а для поточної роботи вони обирали комітет у складі голови, скарбника й ревізора, які становили правління кооперативу, та дев'яти членів. Статутом було передбачено також інститут почесного членства. Почесними членами кооперативу були ті особи, які брали участь в його роботі й робили внески, однак не претендували на позичку. Щороку слід було вносити не менше 3 марок або надавати товариству безвідсоткову позичку в розмірі не менше 30 марок. Почесні члени могли брати участь у загальних зборах і займати певні посади в кооперативі. Позички надавались терміном до 3-х місяців з розрахунку 8% річних. Термін кредиту міг бути продовжений не більше ніж на 3 місяці під 10% річних.

Такими були основні засади першого створеного Шульце ощадно-позичкового товариства. З часом товариства Шульце-Деліча стали характеризуватись такими ознаками:

1. Товариство мало значний власний пайовий капітал, сформований за рахунок пайових внесків членів. Принцип формування товариством власного капіталу (пайового та резервного) – основа, на якій будувалася вся

система ощадно-позичкових кооперативів. Г.Шульце-Деліч підкреслював: “Товариства гордяться своєю преданністю идее “самопомощи” и проводят принцип самопомощи даже в названии, которое они дали своему союзу. Никакой деморализующей государственной помощи! Никаких благотворительных, никакой опеки! Даже начинать дело товарищество должно с деньгами своих членов...” Шульце-Деліч наполягав на тому, що людина, яка бажає вступити в товариство, повинна бути спроможною сплатити пай одразу при вступі або періодичними пайовими внесками, і цей пай мав бути не меншим 100 марок (в окремих товариствах розмір паю доходив до 500-700 марок.), що в ті часи було досить значною сумою. Такий підхід був викликаний тим, що більшість товариств, особливо на початковій стадії свого розвитку, мали обмежену кількість членів, і щоб сформувати достатній для роботи пайовий капітал, необхідно було встановлювати великий розмір паю.

Великі паї, без сумніву, давали користь товариству, особливо при дефіциті коштів на грошовому ринку. Вони були корисними і для членів товариства, бо спонукали їх до систематичного відкладання (накопичення) заощаджень до того моменту, доки не буде виплаченою вся сума паю в товаристві. Але водночас ці паї мали свої недоліки. Високий пай був певною перепорою для вступу в товариство, особливо для людей з незначним достатком. Крім цього, великий розмір паю часто призводив до того, що окремі члени, під тиском потреби в грошах, тимчасово виходили з товариства аби повернути свій пай, втрачаючи при цьому вступний внесок. У подальшому, вони знову вступали в товариство, заново сплачуючи всі внески.

Крім пайового капіталу, Шульце-Деліч відводив важливу роль формуванню резервного капіталу товариства. Через значний розмір паїв виникала потреба їхнього надійного забезпечення. З цією метою з доходів товариства формувался резервний фонд на випадок фінансових втрат.

2. Поле членства товариства не обмежувалось. Для забезпечення зростання власного капіталу та фінансової стабільності товариства Шульце-Деліча прагнули розширити поле членства та залучити до свого складу якомога більшу кількість членів, незалежно від їхнього місця проживання, соціального статусу та роду занять. Як правило, ці люди не були об'єднані за місцем проживання, професійною, релігійною чи іншою ознакою. Вони не знали одне одного та вступали до товариства лише для того, щоб скористатись його послугами. Шульце-Деліч і чути не хотів про те, щоб обмежити склад членів рамками певних класів чи професій. Чим більше буде членів, – вважав він, – тим міцнішим буде товариство, тим меншими будуть витрати на управління, тим вагомішою буде гарантія, яку товариство зможе запропонувати кредиторам. А що різноманітнішим буде рід занять членів товариства – то міцнішим буде його фундамент. І не тільки тому, що період тимчасового надлишку грошей у працівників однієї галузі часто збігається з періодом тимчасової потреби в грошах працівників іншої сфери, а й тому, що локалізація діяльності може викликати замість благородного кооперативного духу взаємодопомоги почуття заздрощів та егоїзму, які Шульце-Деліч ненавидів усією душею та прагнув захистити від них свої товариства.

У зв'язку з цим Шульце-Деліч не хотів обмежувати райони діяльності "народних банків", надавав можливість їм самим визначати, на який район вони можуть без ризику втрат поширювати свою діяльність.

3. На пайові внески нараховувались, по можливості, більші дивіденди, ніж відсотки на залучені кошти. Щоб забезпечити зростання власного капіталу, товариство шляхом нарахування високого дивіденду на пайові внески прагнуло зацікавити своїх членів мати більшу кількість паїв. При цьому на ощадні вклади членів нараховувався мінімальний ринковий відсоток (цей принцип лежить в основі діяльності комерційних банків. – *Прим. авт.*). Так, середній відсоток, який сплачувався на паї членів ощадно-позичкових товариств, складав 6%, а на залучені товариством кошти (включно з ощадними вкладками) – 3,1%. Необхідно підкреслити, що в цьому підході була певна логіка. Вкладаючи гроші в пай, член товариства брав на себе певний ризик: він не мав гарантії отримання хоч якогось дивіденду на пай і навіть міг його втратити при банкрустві товариства. Тому ризикованіші фінансові вкладення у вигляді паю потребували більшої винагороди, ніж розміщення грошей на ощадному чи депозитному рахунку під наперед визначений гарантований відсоток.

Крім цього, Шульце-Деліч вважав, що "народні банки" не повинні занадто розраховувати на залучені кошти. Він рекомендував, щоб залучені кошти і власний капітал були у співвідношенні, не більшому, ніж 4:1. Ці залучені кошти мали переважно складатися з ощадних вкладів, які зазвичай були консервативними, "спокійними", дешевими грішми. Кожне ощадно-позичкове товариство, – підкреслював Шульце-Деліч, – має стати ощадною касою свого району.

4. Висока відсоткова ставка за кредит, але трохи нижча, ніж в інших фінансових установах (ринковий відсоток). Особливо це чітко простежувалось на початковій стадії роботи кожного товариства. Високий процент на позички був викликаний необхідністю платити високі дивіденди на паї та формувати резервний капітал товариства.

5. Перелік фінансових послуг товариств наближався до переліку банківських послуг. Кредити видавались не тільки на виробничі, а й на споживчі потреби і часто були досить великого розміру (200-500 тис.марок). При наданні кредиту не вимагалось обов'язкового пояснення про напрямки використання коштів. Більшість кредитів видавались під векселі та боргові розписки, а також відкривався контокорентний кредит. Крім цього, здійснювався облік векселів та іпотечне кредитування.

6. Робота членів правління була оплачуваною. Більшість ощадно-позичкових товариств Шульце-Деліча оплачували роботу членів Правління на рівні комерційних банків.

7. Члени ощадно-позичкового товариства несли необмежену відповідальність по його боргах. Лише згодом закон дозволив створювати ощадно-позичкові товариства з обмеженою відповідальністю. Як правило відповідальність встановлювалась кратною паю, що належав члену товариства.

8. Члени ощадно-позичкових товариств часто були пасивними. Це було однією з характерних ознак товариств Шульце-Деліча. Широке поле членства призводило до того, що члени майже не знали одне одного. У багатьох ощадно-позичкових товариствах Шульце-Деліча не було кооперативного духу взаємодопомоги, члени не брали участі у загальних зборах. Пасивності членів сприяла також їхня обмежена відповідальність по боргах товариства.

9. Послуги часто надавались не тільки членам кооперативу. Прагнення стати міцнішими штовхало багато товариств на надання послуг і нечленам. У 1889 році новий кооперативний закон Німеччини заборонив кооперативним організаціям операції не із своїми членами. Після цього, ті ощадно-позичкові товариства, кооперативний дух яких був недостатньо виражений, активно почали переходити на прийнятнішу для них акціонерну форму власності. Показово, що із 33 місцевих акціонерних банків, що існували в Саксонії в 1892 році, тільки 6 виникло самостійно, а решта – розвинулись із ощадно-позичкових товариств шляхом їхнього перетворення в акціонерні товариства. Ощадно-позичкові товариства, які залишились у формі кооперативу, могли легко обходити обмеження по операціях із нечленами, запровадивши дуже просту та формальну систему прийняття в члени, особливо після відміни необмеженої відповідальності членів по зобов'язаннях товариства.

Такими були головні риси ощадно-позичкового товариства Шульце-Деліча, яке в своїй діяльності дуже нагадувало банківську установу, тому й отримало назву "народний банк". Але головною ідеєю Шульце-Деліча було зробити свої банки "примусовими ощадними касами", щоб навчити членів товариства робити заощадження.

На скільки б відмінними на перший погляд не здавалися кредитні товариства Райфайзена та ощадно-позичкові товариства Шульце-Деліча, природа їхня була однаковою – це були кооперативні організації: вони створювалися з метою взаємодопомоги, мали демократичну структуру управління, кожен член мав один голос на загальних зборах, діяльність товариств спрямовувалась на надання послуг (дешевшого кредиту) своїм членам та ін.

"Офенбахська" модель кредитного кооперативу

Крім двох класичних моделей кредитних кооперативів, – райфайзенівської та шульце-делічівської, – в Німеччині виникла ще одна, так звана **офенбахська** модель, яка мала риси обох базових моделей і займала проміжне місце між ними. За своїми ознаками офенбахська модель найближче стояла до класичного товариства Райфайзена – це був сільський кооператив, який мав невеликий розмір та локальний характер діяльності. Але, на відміну від райфайзенівських товариств, які принципово дотримувались всіх принципів Райфайзена, товариства офенбахського типу допускали можливість відходу від окремих райфайзенівських принципів, виходячи з конкретних умов

діяльності товариства. Тому, ці товариства часто використовували у своїй діяльності принципи Шульце-Деліча:

- визнавалась необхідність формування пайового капіталу, але розміри паїв були значно меншими, ніж у "народних банках" Шульце-Деліча.
- допускались обов'язкові внески при вступі в кооператив;
- допускалась обмежена відповідальність членів по боргах товариства;
- допускалася можливість оплати роботи членів правління;
- відкидалась ідея "неподільного фонду";
- здійснювалась спеціалізація лише на фінансово-кредитних операціях. (Райфайзенівські товариства, крім фінансово-кредитних, часто проводили для своїх членів агентські товарні операції – закупівлю необхідних товарів, збут виробленої продукції тощо)

Крім цього, офенбахська модель мала свою особливість – обмеження дивіденду на пайовий капітал, що значно відрізняло її від товариств Шульце-Деліча. При цьому часто нарахований на пай дивіденд не видавався на руки, а додавався до паю, аби наростити його до певного розміру. Таким чином, офенбахський тип мав окремі риси обох головних типів кредитних кооперативів, але правильніше було б класифікувати його як різновид райфайзенівського товариства.

Таблиця 5.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ТОВАРИСТВ РАЙФАЙЗЕНІВСЬКОГО, ШУЛЬЦЕ-ДЕЛІЧІВСЬКОГО ТА ОФЕНБАХСЬКОГО ТИПІВ

ОЗНАКИ	РАЙФАЙЗЕН. ТИП	ШУЛЬЦЕ-ДЕЛ. ТИП	ОФЕНБАХ. ТИП
Відповідальність членів товариства	необмежена чи, рідше, обмежена*	обмежена*	обмежена* чи, рідше, необмежена
Активність членів	висока	низька	середня
Район діяльності товариства	обмежений певною спільнотою	необмежений	обмежений певною спільнотою
Сфера діяльності	фінансові та товарні операції	фінансові операції	фінансові, рідко товарні операції
Формування початкового позичкового фонду	зовнішні джерела (кредити)	паї членів, як правило, великого розміру	зовнішні джерела та невеликі паї членів
Поповнення позичкового фонду	відрахування від діяльності, ощадні вклади членів	пайові внески та ощадні вклади членів	пайові внески та ощадні вклади членів
Нарахування на	відсутні або	максимальні	мінімальні

ОЗНАКИ	РАЙФАЙЗЕН. ТИП	ШУЛЬЦЕ-ДЕЛ. ТИП	ОФЕНБАХ. ТИП
паї	мінімальні		
Цільове призначення позик	тільки на виробничі потреби членів	на будь-які потреби	на виробничі та особисті потреби
Робота членів органів управління	на громадських засадах	на платній основі	можлива оплата

*Якщо це було дозволено законодавством.

Такими були класичні моделі кредитних кооперативів, які виникли в середині XIX ст. в Німеччині, звідки почали поширюватись по всьому світові, набуваючи в кожній країні специфічних рис. Кредитні кооперативи в різних країнах отримували різні назви – «кредитна спілка», «кооперативний банк», «сільський банк», «народна каса», «кредитне товариство», «народний банк», «ощадно-позичкове товариство», «товариство взаємного кредиту» тощо. Однак, незалежно від назви всі ці організації мають кооперативну природу і діють в інтересах тисяч простих людей, які є їх повноправними власниками і клієнтами. І ця особливість суттєво відрізняє кооперативні фінансові установи від комерційних банків та інших комерційних фінансових установ, які здійснюють діяльність лише в інтересах обмеженої групи акціонерів-власників, заробляючи для них кошти на обслуговуванні клієнтів.

3. Сучасні системи кредитної кооперації різних країн світу

Розвиток обох класичних моделей кредитної кооперації в усіх країнах світу показав, що кожна кооперативна фінансова установа неодмінно стикається із двома суттєвими фінансовими проблемами, що виникають в процесі діяльності і серйозно впливають на розвиток всього сектора кооперативного кредитування.

Перша проблема виникає тоді, коли попит на кредити перевищує суму коштів, які має в своєму розпорядженні кредитна спілка чи кооператив і у неї не вистачає коштів на повне задоволення потреб у кредитах. Подібна ситуація досить характерна для більшості молодих, недавно створених кредитних спілок, які ще не встигли зміцніти. Звичайно, на початку діяльності такі спілки мають незначну суму коштів, не мають резервів і, що найголовніше, ще не мають необхідної довіри з боку потенційних членів-вкладників, у зв'язку з чим зростання вкладів протягом певного часу проходить досить повільно. Таким чином, дрібні спілки страждають від хронічної недостатності грошових коштів. В ситуації недостатності коштів та великого попиту на кредити спілки можуть обрати один із наступних варіантів своїх дій:

- повністю задовольнити попит окремих позичальників, відмовивши при цьому іншим;
- надати кредити всім позичальникам, але в менших, ніж їм потрібно, розмірах;
- записати всіх позичальників у чергу і надавати кредити згідно черги;
- позичити десь гроші, аби задовольнити попит своїх членів на кредити.

Звичайно, найкращим для кредитної спілки міг би бути останній варіант. Але чи позичать кошти молодій, маленькій кредитній спілці комерційні банки? Однозначно - ні.

Друга проблема в кредитних спілках виникає тоді, коли в окремі періоди знижується попит на кредити та виникає тимчасовий надлишок коштів. Така ситуація часто виникає у кредитних спілках, які працюють довгий час і користуються великою довірою серед населення. Членикладають до таких спілок власних заощаджень більше, ніж ті можуть розмістити у кредити. Це призводить до того, що "зайві" залучені кошти можуть стати джерелом збитків для спілки, бо за ці "непрацюючі" гроші все одно необхідно сплачувати відсотки. Тому в подібній ситуації кредитні спілки можуть обрати один із наступних варіантів:

- вкласти кошти на депозит в один чи кілька комерційних банків;
- застосувати метод "вигнання вкладів", різко зменшивши відсотки, що виплачуються по вкладах;
- позичити тимчасово вільні кошти надійному зовнішньому позичальникові.

Два перших варіанти є до певної міри ризикованими і не вигідними для спілки. В першому випадку отримуються мінімальні відсотки (часто менші, ніж взяті спілкою зобов'язання по вкладах) і при цьому можна втратити гроші або "заморозити" їх на довгий термін. У другому – можна позбутись не тільки зайвих, а й втратити необхідні для обігу кошти. Тому найкращим виходом для спілки є останній варіант. Але де знайти того великого, надійного позичальника, якому можна передати кошти на вигідних умовах?

З розглянутими проблемами стикались усі кредитні спілки і кооперативи в усіх країнах світу. І вони давно знайшли найбільш простий і правильний вихід – об'єднатись і створити кооперативну фінансову установу вищого рівня (регіональний кооперативний банк, об'єднану кредитну спілку тощо), через яку спілки б могли здійснювати взаємкредитування і допомагати одна одній у вирішенні проблем «Де взяти кошти?» та «Куди вкласти вільні кошти?». Адже коли в одних кредитних спілках проблему створюють тимчасові надлишки грошових коштів, вони можуть бути використані в тих спілках, які відчувають тимчасову потребу в додаткових коштах. Крім цього, таке фінансове об'єднання може відкрити перед спілками інші додаткові можливості, яких не можуть мати окремі автономні спілки (включення в систему міжбанківських розрахунків, доступ до фінансових ринків тощо). Схематично система кооперативного кредиту зображена на рис.1.

Світовий досвід розвитку кредитної кооперації свідчить, що подібні кооперативні кредитні системи існують в усіх країнах і без них діяльність

кожної окремої кредитної спілки не могла б бути достатньо ефективною і конкурентоспроможною.

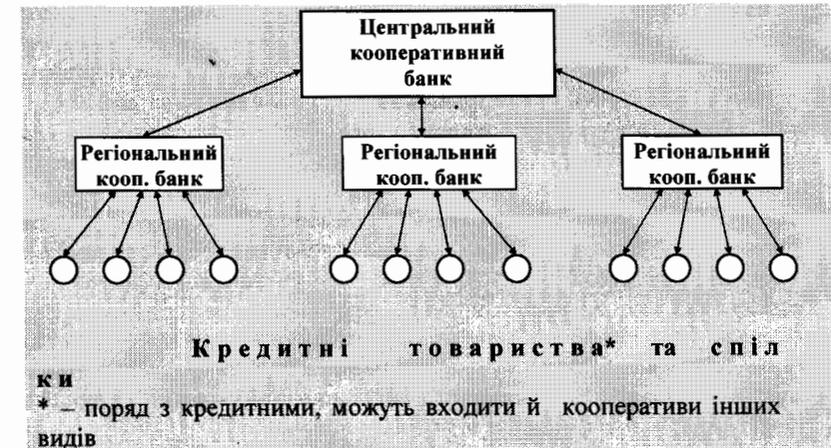


Рис. 1. Система кооперативного кредиту

Регіональні кооперативні банки (об'єднані кредитні спілки), фактично є "кооперативами кооперативів". Вони виконують майже всі банківські операції та мають наступні завдання:

1. **Забезпечення переміщення вільних обігових коштів між самостійними кредитними товариствами (спілками).** В межах території діяльності регіонального кооперативного банку є, з одного боку, розвинуті кредитні товариства, які мають достатньо тимчасово вільних коштів, а з іншого – молоді та слабкі товариства, що потребують додаткових коштів для своєї діяльності. Перші можуть покласти свої кошти в кооперативний банк у вигляді вкладу, другі – отримати необхідні їм кошти у вигляді кредиту.
2. **Залучення сторонніх коштів у систему кооперативного кредитування.** Регіональний кооперативний банк часто оперує не тільки коштами кредитних товариств, а й може приймати вклади від інших осіб. Крім цього, цей банк як більша установа, котра, до того ж, зазвичай розташована в місті, може позичати гроші у банків, на міжбанківському ринку та інших установ на кращих умовах, ніж окремі кредитні товариства.
3. **Надання місцевим організаціям додаткових фінансових послуг (участь у платіжних системах, валютні, лізингові та факторингові операції тощо).** Це дозволяє місцевим кооперативним установам (кредитним спілкам і кооперативам) забезпечити надання відповідних послуг своїм членам, що робить їх ще більш привабливими фінансовими установами.

Таким чином, завдяки створенню регіональних кооперативних фінансових установ другого рівня (кооперативних банків, об'єднаних

кредитних спілок тощо) кредитні спілки та кооперативи ставали більш ефективними і конкурентноздатними фінансовими установами.

Центральний кооперативний банк створюється тому, що регіональні кооперативні банки часто не можуть достатньо ефективно виконувати свої функції через виникнення подібних проблем, з якими стикаються кредитні товариства (коливання попиту та пропозиції грошових ресурсів). Регіональні кооперативні банки виконують свої функції у межах певної, порівняно вузької території (як правило, області), на якій все ж відчуваються деякі територіальні коливання попиту та пропозиції грошей. Ефективне "вирівнювання" цього коливання є можливим лише в національному масштабі. Тому встановлення постійного зв'язку між регіональними кооперативними банками набуває важливого значення. Такий зв'язок встановлюється через заснування регіональними кооперативними банками свого центрального кооперативного банку. Цей банк налагоджує зв'язок між усією системою кооперативного кредиту та національним і міжнародним грошовими ринками. Через нього регіональні кооперативні банки можуть здійснювати для кредитних спілок та їх членів міжнародні платежі, розрахунки, вихід на міжбанківський ринок капіталів, діяльність на валютному і фондовому ринках, лізинг, факторинг, страхування та інші фінансові операції.

Крім цього, кредитні спілки та кооперативи завжди відчувають потребу в консультативній допомозі, навчанні працівників та інших нефінансових послугах. Для самозабезпечення цими послугами вони об'єднуються в кооперативні нефінансові об'єднання – **регіональні (обласні) асоціації**, які у свою чергу створюють **центральну (національну) асоціацію**. Обласні асоціації беруть на себе виконання наступних функцій: навчання, консультування, юридичне та інформаційне супроводження кредитних спілок; аудит і аналіз їх фінансового стану; поширення ідеї кредитної кооперації та формування позитивного іміджу кредитних спілок в регіоні; представлення руху кредитних спілок в органах регіональної влади та місцевого самоврядування. Національні асоціації займаються вдосконаленням законодавства, розробкою методології навчання та нових фінансових продуктів, лобіюванням, представленням всього руху кредитних спілок в центральних органах влади та міжнародних організаціях.

Таким чином, об'єднання багатьох малих і слабких кредитних спілок та кооперативів в єдину багаторівневу фінансову систему, не досягаючи на їх автономність і самостійність, робить ці організації сильними, надзвичайно потужними і ефективними фінансовими установами, що максимально забезпечують фінансові потреби своїх членів. Так, наприклад, кредитні спілки США, усвідомивши, що організовані в об'єднання, вони можуть досягти набагато більшого, ніж діючи по-одиноці, почали активно формувати власні кооперативні організації на рівні кожного штату, які, в свою чергу, створили загальнонаціональні установи. Таким чином була створена міцна, високо розвинута кооперативна фінансова система (див. рис.2.)

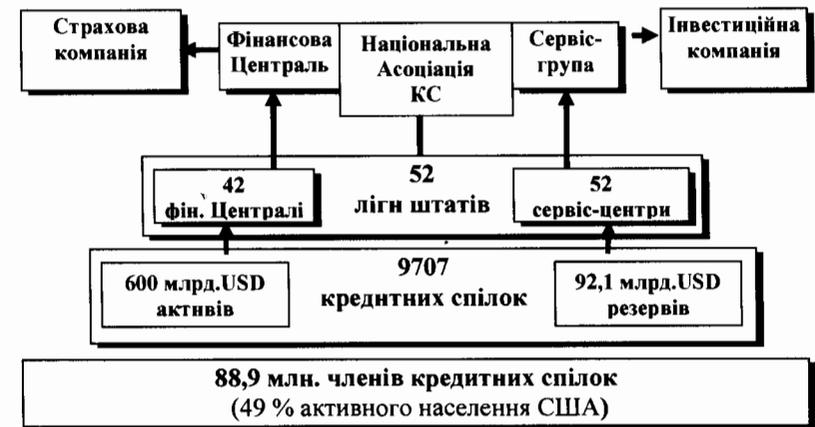


Рис. 2. Національна система кредитних спілок США

Ліги штатів. Ліги це неприбуткові об'єднання кредитних спілок на рівні штату. Крім 50 ліг кожного штату США, кредитні спілки округів Колумбія та Пуерто-Ріко також мають свої ліги. В 1988 році більше 90% місцевих кредитних спілок були членами ліг. Кожна кредитна спілка, що є членом ліги, сплачує внески відповідно до кількості своїх членів. Чим більша кредитна спілка, тим більший внесок до ліги вона платить для підтримки послуг, які надає ліга своїм членам.

Однією з важливих функцій ліг є постійне спостереження за формуванням законодавства і лобістська діяльність. Всі законопроекти, які розробляються і можуть бути прийнятими законодавчими органами штатів, аналізуються з точки зору їхнього можливого впливу на подальшу роботу кредитних спілок. У випадку, коли якийсь законопроект може хоч яким чином заторкнути інтереси кредитних спілок, ліга пропонує внести до нього відповідні зміни. Зважаючи на необхідність постійного ведення цієї роботи, ліги розташовуються в адміністративних центрах штатів, щоб бути ближче до політиків, які формують закони.

Друга важлива функція ліг – навчання. Ліги пропонують навчальні семінари та конференції для працівників кредитних спілок з найрізноманітнішої проблематики – від попередження пограбування до програм пенсійного забезпечення (IRA) в кредитних спілках.

Крім цього, ліги здійснюють інформаційне забезпечення кредитних спілок, рекламу, паблік-рілейшнз тощо.

Сервіс-центри. Створюються лігами для забезпечення кредитних спілок різноманітними товарами і послугами, такими як устаткування офісів обладнанням, обробка даних, маркетингові дослідження тощо.

Як правило, ліга та сервіс-корпорація розташовуються в одному місці, що дозволяє зручніше взаємодіяти між собою. Сервіс-корпорація також має робочі стосунки із Сервіс-групою Національної асоціації кредитних спілок.

Ліги штатів є членами Національної асоціації кредитних спілок (CUNA), Сервіс-групи (CSG) та Централі (USC). Ці три національні організації, об'єднані одною назвою "CUNA @ Affiliates", мають чітко визначені функції щодо кредитних спілок та ліг, є їхньою власністю, перебувають в їхньому демократичному управлінні і надаючи їм різноманітні послуги: обслуговування системи кредитних карток, чеків та грошових переказів, інвестиційні та інформаційні послуги, забезпечення пенсійних (IRA) програм, підтримання ліквідності тощо.

Така структура забезпечує системі кредитних спілок США надійність та стабільність, за чим постійно наглядає державний орган - Національна Адміністрація кредитних спілок (NCUA).

Система кредитної кооперації Канади

Сьогодні кооперативна кредитна система Канади складається з двох автономних кооперативних систем: англомовної системи кредитних спілок та франкомовної системи кооперативних народних кас Дежардена провінції Квебек (Рис.3).

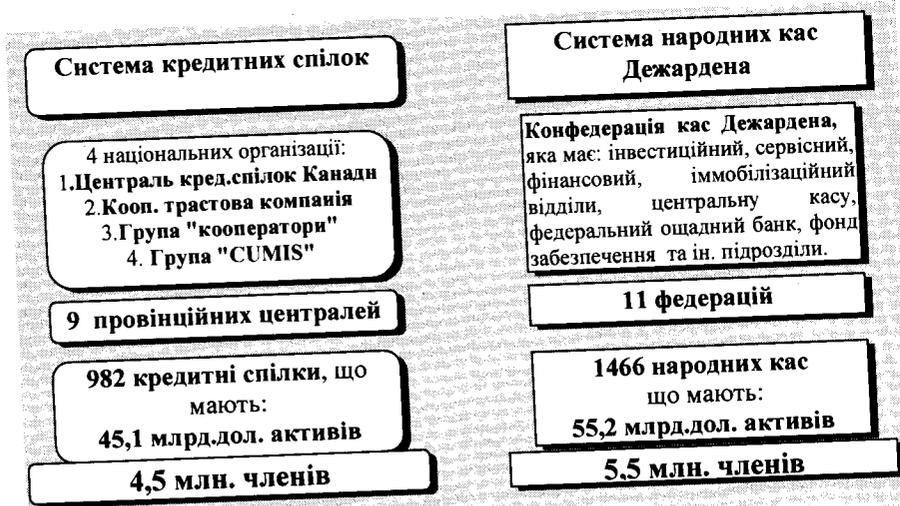


Рис. 3. Структура кооперативної кредитної системи Канади

Кредитні спілки. За організаційною структурою, фінансово-господарським механізмом діяльності та набором фінансових послуг майже не відрізняються від американських. Кредитні спілки в межах провінції об'єднані в центральні.

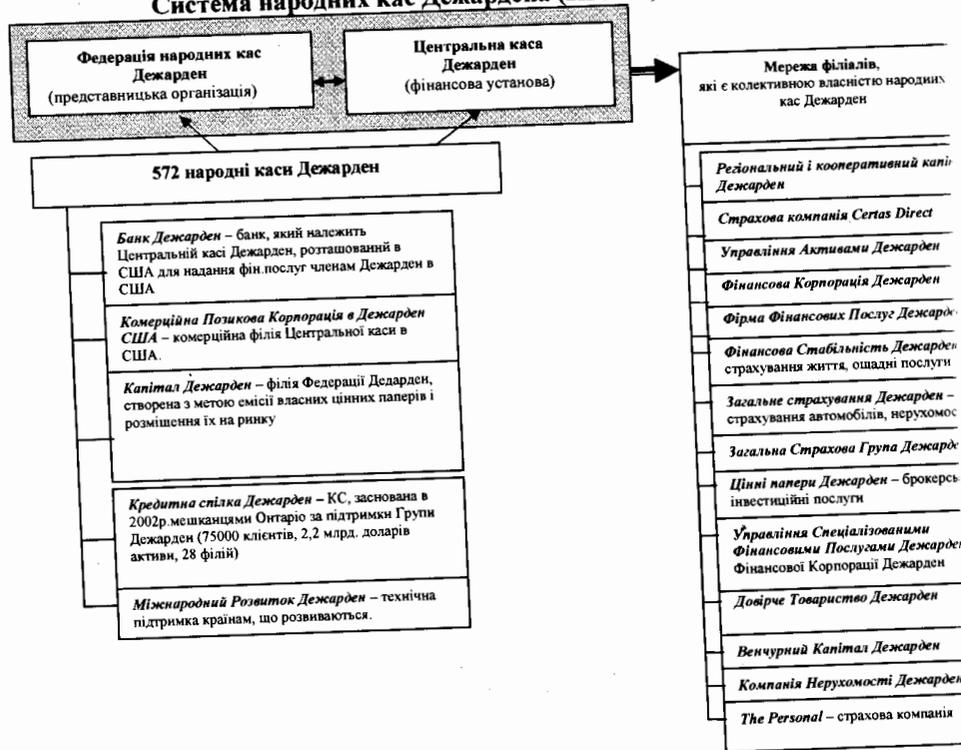
Провінційні центральні – регіональні асоціації кредитних спілок. Існує 9 провінційних централей: Централь кредитних спілок Британської Колумбії, що об'єднує 100 спілок, до яких входить 1,3 млн. членів; Централь кредитних спілок Альберти – відповідно, 87 та 427 тис.; Централь кредитних спілок Саскачевану – 167 та 558 тис.; Манітоби – 75 та 361 тис.; Онтаріо – 417 тис. та 1,4 млн., Нового Брунсвіку – 26 та 75 тис.; Прайнс Едвард Ісланду – 10 та 44 тис., Нової Шотландії – 69 та 172 тис.; Ньюфаундленду – 17 кредитних спілок та 34 тис. членів. Через центральні кредитні спілки здійснюються майже всі фінансові операції (електронні платежі, підтримання ліквідності та ін.), навчання персоналу тощо. Провінційні центральні кредитних спілок створили Центральні кредитних спілок Канади.

Центральні кредитних спілок Канади. Була створена в 1953 році як національна фінансова асоціація для кредитних спілок, завданням якої було підтримання ліквідності та надання своїм членам - провінційним централям різноманітних фінансових послуг. В 1977 році, коли була реорганізована Канадська національна асоціація кредитних спілок, централь перебрала всі її нефінансові функції. Таким чином, сьогодні централь виконує розширені функції. Вона має широкі повноваження у сфері розвитку кредитних спілок. Через централь здійснюється доступ до національної та міжнародної системи АТМ, електронні платежі. Централь підтримує зв'язки з національними та міжнародними кооперативними системами, урядовими колами, здійснює лобістську діяльність та ін.

Кооперативна трастова компанія була організована для задоволення потреб у фінансових послугах трастового характеру. Надає послуги через кредитні спілки їхнім членам та через 10 своїх офісів.

Групи CUMIS та "Кооператори" надають широкий спектр страхових та нефінансових послуг кредитним спілкам, іншим фінансовим кооперативам та їхнім членам через свої офіси, які відкриті в 30 канадських містах (CUMIS) та 12 діючих по всій Канаді компаній ("Кооператори"). Група надає послуги по страхуванню життя, майна, автомобіля, страхуванню від нещасних випадків, вогню та ін. Нефінансові послуги – лізинг, маркетинг, реклама, поради з інвестування, управління власністю, обробка інформації. Дві цих групи розробили спеціальні страхові продукти для кредитних спілок.

Система народних кас Дежардена (Квебек, Канада)



Система кредитної кооперації Німеччини

Кредитні кооперативи Німеччини сформували найгустішу банківську мережу в Європі – понад 20 тисяч кооперативних банківських установ та їх відділень, що діють майже у кожному селі. Активи центрального кооперативного банку (DZ-Bank) на початку 2003 року становили 183,5 млрд.євро, а загальний баланс трьохрівневої кооперативної банківської системи, до якої входять крім DZ-Bank, 3 регіональних кооперативних банки та 1300 кредитних кооперативів (Volksbanken та Raiffeisenbanken), що мають понад 20 тисяч філій та відділень, перевищує 338,8 млрд. євро. Членами кооперативних банків в Європі є понад 30 мільйонів осіб.

Розглядаючи побудову сучасної німецької кооперативної банківської системи на семінарі, що проводився для українських банкірів в 1995 році в Німеччині, д-р Юрген Стейн описує її наступним чином: "Близько 2500 кооперативних кредитних товариств зустрічаються в містах переважно під назвою "фольксбанк", а в сільській місцевості під назвою "райфайзенбанк". Частково тут мова йде про порівняно невеликі сільські кооперативні кредитні

установи, кількість яких за останні роки через їхнє злиття постійно зменшується. Основою створення кооперативного кредитного сектора в Німеччині стала ідея "самопоміги шляхом взаємодопоміги", яка з'явилась більше 125 років тому і ґрунтувалася на принципах самоврядування та солідарної відповідальності. Сьогодні кооперативні кредитні товариства пропонують універсальний асортимент фінансових послуг, незважаючи на те, що їхня діяльність концентрується на отриманні безстрокових і ощадних вкладів та на наданні короткострокових та середньострокових кредитів своїм членам. При цьому варто зауважити, що обсяги довгострокових кредитів постійно збільшуються. Якщо раніше членами таких товариств були ремісники та фермери, то сьогодні переважна більшість понад 13 мільйонів членів, представлена середніми верствами населення (робітники, службовці, чиновники).

Систему кредитної кооперації Німеччини можна зобразити таким чином (Рис. 4):

BVR Федеральний союз німецьких фольксбанків та райфайзенбанків	Національний Рівень	DG BANK Дойче Геноссеншафтсбанк
11 регіональних союзів (ліг)	Регіональний рівень	3 Центральні кооперативні банки (централі)
↑ Місцевий рівень ↑		
2500 кредитних кооперативів (Volksbanken і Raiffeisenbanken) (у т.ч 709 з товарними функціями), що мають 19700 банківських відділень		

Рис. 4 Система кредитної кооперації Німеччини

Розрахункові операції між окремими кооперативними кредитними товариствами здійснюються через регіональні центральні кооперативні банки, завданням яких є підтримка ліквідності та здійснення операцій у сфері банківських послуг таких, як розрахункові операції з іншими країнами тощо. Сьогодні є 4 таких центральних кооперативних банки. Верховною організацією кооперативної банківської групи є ДГ-банк. Він є корпорацією суспільного права і перед ним на законодавчому рівні поставлено завдання у заохоченні німецької кооперативної справи. В якості універсального комерційного банку та банку, що діє по всьому світу, він має право на випуск акцій та виконання банківських операцій всіх видів".

Кредитні кооперативи. Називаються місцевими, або первинними і є основою кооперативної банківської системи. Вони переважно зустрічаються

під назвою "райфайзенбанк" чи "фольксбанк", рідше - "ощадно-позикова каса", "союзний банк", "ощадно-кредитний банк" чи просто "банк..." (пов'язаний із певним населеним пунктом). Кредитні кооперативи, є самостійними фінансовими установами і регулюються банківським законодавством Німеччини. Я універсальні банки, вони здійснюють традиційні банківські операції. Крім цього, майже третина з них займається товарними операціями для своїх членів, котрі зайняті в сільському господарстві. При цьому, первинні кооперативи отримують суттєву підтримку від центральних кооперативних банків та системи союзів. Всі кредитні кооперативи вважаються кредитними інститутами за законом про кредитну систему (KWG). Кредитні кооперативи в Німеччині мають правовий статус кооперативу (eG) на підставі закону про кооперативи, прийнятого ще в 1889 році за участю Г.Шульце-Деліча, з поправками 1898, 1985, 1988 років. Крім цього, розроблено 4 зразкових статуту кредитних кооперативів (фольксбанків та райфайзенбанків) – для організацій лише з фінансовими функціями, де вищим органом управління є загальні збори; для організацій з фінансовими функціями, де вищим органом управління є збори уповноважених; для організацій, які крім фінансових, можуть виконувати й товарні операції, де вищим органом управління є загальні збори; для організацій з товарними функціями, де вищим органом управління є збори уповноважених. Метою кредитного кооперативу, згідно із зразковим статутом, є господарська підтримка та обслуговування членів. Предметом діяльності фольксбанків та райфайзенбанків є проведення традиційних банківських та додаткових операцій, таких, як товарні та сервісні: приймання ощадних вкладів; приймання інших вкладів; надання кредитів усіх видів; надання гарантій за членів; платіжно-розрахункові операції; міжнародні операції, в тому числі купівля й продаж готівкової та безготівкової валюти; консультування, посередництво, допомога в управлінні сімейним бюджетом; купівля та продаж на аукціонах, зберігання й управління цінними паперами та іншими цінностями; посередництво або продаж контрактів по заощадженнях на будівництво, страховок тощо; колективна закупівля необхідних для членів товарів; колективний продаж сільгосппродуктів; постачання товарів членам.

Німецьке законодавство дозволяє кооперативам проводити ділові операції і з особами, що не є членами. Членами кооперативу можуть бути фізичні особи; особові товариства та юридичні особи приватного або суспільного права.

Управління здійснюється за традиційною кооперативною схемою. Вищим органом є загальні збори, а у великих кооперативах – збори уповноважених. Вищий орган обирає правління та комітети. Статут встановлює розмір паю, який може сплачуватись частинами. Член кооперативу може мати більше одного паю. Фактично внесена сума паю (за виключенням розподілених на паї збитків, якщо такі мали місце) є пайовим внеском члена кооперативу, який може бути повернутим лише у випадку виходу із кооперативу. Пай може використовуватись в якості забезпечення отриманого кредиту, але не може слугувати в якості застави для третіх осіб.

За діяльністю фольксбанків та райфайзенбанків здійснює постійний нагляд федеральне відомство з кредитної системи. Крім того, параграфом 33 закону про кредитну систему встановлено професійні вимоги для керівників кредитних кооперативів.

Первинні кредитні кооперативи Німеччини мають понад 19500 відділень. Це – найгустіша банківська мережа в Європі.

Центральні кооперативні банки (більш правильно б було їх назвати регіональними кооперативними банками) є середнім рівнем кооперативного банківського сектора. Вони створені кредитними кооперативами, функціонують на кооперативних засадах, надають первинним кооперативам найрізноманітніші банківські послуги і знаходяться у їхній власності. В Німеччині функціонує 3 центральні кооперативні банки (SGZ-Bank у Франкфурті, WGZ-Bank у Дюссельдорфі та GZB-Bank у Штутгарті), які одночасно діють як для сільських, так і для міських кредитних кооперативів.

Завдання центральних кооперативних банків полягає в тому, щоб здійснювати вирівнювання грошового попиту серед кооперативів та включити їх в національну систему грошового ринку, забезпечивши можливість здійснення рефінансування на міжбанківському рівні. Центральні кооперативні банки є базою системи технічного здійснення платіжних та інших банківських операцій кредитних кооперативів. Вони займаються власними кредитними операціями, консультативною роботою щодо майнових питань для клієнтів кредитних кооперативів, а також проведенням операцій з цінними паперами, особливо зарубіжними, у співпраці з кредитними кооперативами та ДГ-банком.

DG-Bank (дойчегеносеншафтсбанк – німецький кооперативний банк), який зараз має назву **DZ-Bank** (дойчецентралгеносеншафтсбанк - німецький центральний кооперативний банк) є центральним кооперативним банком, який функціонально завершує німецьку кооперативну банківську систему на національному рівні. Він розташований у Франкфурті і створений у правовій формі організації суспільного права. Як "банк банків", ДГ-банк має головним завданням вирівнювання коливань попиту на грошові кошти в усій кооперативній банківській системі Німеччини та проведення операцій на міжнародних фінансових ринках. Йому надано право випуску цінних паперів (емісійне право). ДГ-банк належить регіональним кооперативним банкам та національним об'єднанням інших видів кооперативів (сільськогосподарських, житлових та ін.), спільно з якими створені спеціалізовані кооперативні фінансові інституції на федеральному рівні, які в комплексі формують кооперативну фінансово-кредитну систему Німеччини (Рис. 5).

Крім перелічених фінансових об'єднань, німецькі кредитні кооперативи Німеччини створили **Регіональні союзи (ліги) та Федеральний союз німецьких фольксбанків та райфайзенбанків (BVR)**, які мають на меті сприяння, супровід та представництво професійних і економіко-політичних інтересів членів та установ сфери кооперативного кредиту. Федеральний союз фольксбанків та райфайзенбанків (BVR) – це національна асоціація, створена в 1972 році об'єднанням організації системи Шульце-Деліча та Райфайзана.

BVR проводить національну просвітницьку кооперативну програму та підтримує зв'язок з урядом. Союз має повноваження від федерального уряду і несе відповідальність за проведення аудиту всіх німецьких кредитних кооперативів.

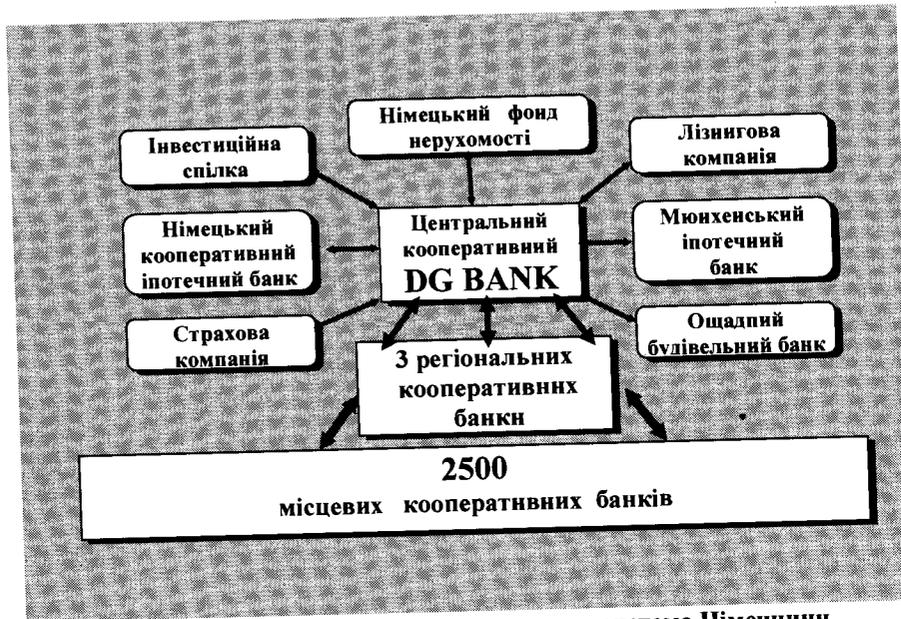


Рис.5 Кооперативна фінансово-кредитна система Німеччини

Федеральний союз (BVR) ставить перед собою такі завдання:

- сприяння та розвиток кооперативної кредитної системи;
- лобіювання інтересів кооперативної кредитної системи;
- консультування із глобальних правових, податкових, економічних та організаційних питань;
- заснування систем безпеки та сприяння розвитку кредитних кооперативів;
- участь в об'єднаннях та установах, які сприяють розвитку кооперативної кредитної системи;
- публікування річних звітів, журналів, а також ведення статистичного обліку.

Членами BVR є регіональні кооперативні союзи (ліги), які крім іншої діяльності, відповідають за проведення аудиторських перевірок діяльності місцевих кооперативних банків та інформують національну асоціацію про фінансовий стан її членів.

Система кредитної кооперації Нідерландів

Кооперативний фінансово-кредитний сектор Голландії представлений банківською групою RABOBANK. Сьогодні це потужна кооперативна структура, яка на протязі багатьох десятиліть залишалась відданою своїй кооперативній природі. Операції Рабобанку завжди були орієнтовані переважно на власників-клієнтів.

В основі кооперативної банківської групи лежать 480 автономних місцевих Рабобанків, у власності яких знаходиться національний кооперативний RABOBANK, банк RABOBANK-International (банківські послуги корпоративному та приватному сектору, інвестиційні послуги) та ряд спеціалізованих установ, таких як Interpolis (страхування), De Lage Landen International (лізинг та фінансування торгівлі), Nedship Bank (фінансування торговельного флоту), Gilde Investment Management (венчурний капітал). Robeco Group, компанія, яка управляє найбільшими в Європі інвестиційними фондами, також належить до "родини" Рабобанку.

Національний Рабобанк надає консультативну підтримку місцевим Рабобанкам, допомагає регулювати ліквідність та розміщувати тимчасово вільні кошти, здійснює нагляд за платоспроможністю. Місцеві Рабобанки є незалежними кооперативними банками, метою яких є забезпечення фінансових послуг підприємствам та населенню на місцевому рівні. За часткою ринку, яку він займає, Рабобанк є найбільшим банком в Голландії та входить до числа 50 найбільших банків світу. Кооперативні традиції, за якими здоровому консерватизму завжди надавали перевагу над ризиком, дозволили Рабобанку досягнути видатних показників надійності. Вже протягом тривалого часу три найбільш визнані в світі міжнародні незалежні рейтингові агентства надають йому найвищу оцінку для фінансових установ – AAA.

Система кооперативних банків Rabobank, охопивши майже 40% ринку депозитних вкладів Нідерландів, на 90% забезпечує потреби сільського сектора країни в кредитних ресурсах. У 2003 році цією кооперативною банківською системою було надано 24,2 млрд. євро кредитів (ця сума майже у 3 рази перевищує бюджет України). Система кооперативних банків "Рабобанк" за кількістю низових кооперативних установ та відділень перевищує всі разом узяті голландські комерційні банки.

Система кредитної кооперації Франції

У Франції існує чотири потужних національних системи кооперативних банків - Credit Agricole, Credit Mutuel, Credit Cooperatif та Banque Populaires. Крім цього, законом від 25 червня 1999 року французькі ощадні каси (Caisses d'épargne) були трансформовані в систему кооперативних банків, які на думку французьких законодавців є більш прогресивною формою фінансової установи. Ці кооперативні системи характеризуються наступними ознаками (Таблиця 6).

Таблиця 6.

Інституційні елементи окремих кредитно-кооперативних систем Франції

Національні Кооперативні системи	Регіональні Каси	Місцеві каси	Філії та відділення
<i>Credit Agricole</i>	53	2773	5754
<i>Credit Mutuel</i>	18	1880	3231
<i>Banques Populaires</i>	30 регіональних банків		1832
<i>Credit Cooperatif</i>	38 кредитних установ		171

- ◆ CREDIT AGRICOLE, складається з місцевих та регіональних кооперативних кас, поєднаних на регіональному рівні в регіональні об'єднання та каси, які, в свою чергу входять до національного об'єднання Federation Nationale du Credit Agricole та національної кооперативної каси Caisse Nationale du Credit Agricole.
- ◆ CREDIT MUTUEL - місцеві кооперативні установи, організовані в регіональні федерації Credit Mutuel, які об'єднані в конфедерацію Confederation Nationale du Credit Mutuel та є членами Caisse Centrale du Credit Mutuel.
- ◆ CREDIT COOPERATIF - складається з Caisse Centrale de Credit Cooperatif та регіональних кредитних установ.
- ◆ BANQUES POPULAIRES - регіональні кооперативні банки сформували свою центральну інституцію Chambre syndicale та центральну банківську установу – Caisse Centrale des Banques Populaires.

Кредитні кооперативні організації Франції (кооперативні каси та банки) – це фінансово-кредитні установи, які мають статус юридичної особи і займаються банківською справою: приймають кошти на різні види ощадних рахунків, надають кредити, здійснюють розрахунково-касове обслуговування та інші операції. Члени цих кредитних кооперативів виступають одночасно як кредиторами, так і позичальниками, і в різних організаціях за їх статутами можуть належати до однієї сфери діяльності (сілгоспвиробники, рибалки тощо), чи діяти в різноманітних сферах.

Сьогодні кооперативні установи діють як універсальні банки на базі Закону 84-46 від 24.01.1984. Їм дозволяється приймати депозити від будь-яких фізичних та юридичних осіб, отримувати та надавати підтримку третім особ, що не є членами кооперативів, на умовах, зазначених в статутах.

В зв'язку з тим, що перелічені системи кооперативних банків подібні одна до одної, зупинимось на розгляд лише однієї з них - банківській групі Credit Agricole, яка обслуговує дві третини французького аграрного сектора і за розміром капіталу є найбільшим банком у французькій банківській системі та одним із найбільших банків в Європі.

Інфраструктура кооперативних банків Креді Агріколь			
CREDIT AGRICOLE INDOSUEZ Міжнародні банківські ринки та ринки капіталів	PREDICA Страховання Життя	SOFINCO Споживчий Кредит	INDOCAM Управління активами
UCABAIL Лізинг	BGR Управління приватними активами	BFT Управління активами інституційних інвесторів	UNIFICA Нерухомість
TRANSFAST Факторинг	PACIFICA Страховання власності	UI Інвестиційний Банк	CEDICAM Платіжні системи

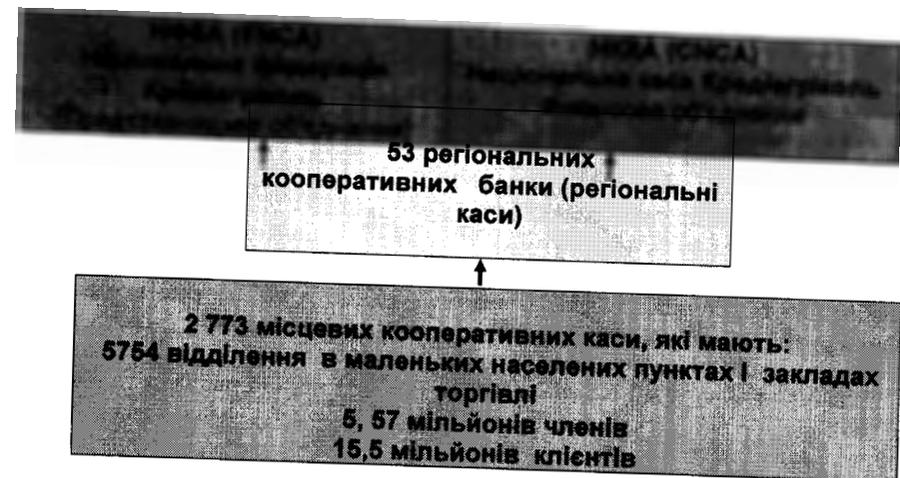


Рис. 6 Структура системи кооперативних банків Креді Агріколь Груп

Креді Агріколь є кооперативним об'єднанням (групою) з трирівневою структурою: 2 773 місцевих кооперативних банка (каси) є основними

учасниками 53 регіональних банків, які, в свою чергу, володіють 90% капіталу Національної Каси Креді Агріколь (НККА). Національна Федерація Креді Агріколь (НФКА) представляє інтереси та забезпечує координацію діяльності регіональних банків (Рис. 6).

До 1988 року система Креді Агріколь мала унікальний статус спеціалізованої кооперативно-державної банківської системи кредитування французького аграрного сектора, що частково знаходилась у власності місцевих і регіональних кооперативних кас, а частково у власності держави (Національна Каса Креді Агріколь), і через яку спрямовувалась фінансова підтримка державою національних сільгоспвиробників. З 1985 року банкам системи Креді Агріколь було дозволено спрямовувати державні кредитні ресурси не тільки в аграрний сектор, а й в інші сектори французької економіки. У 1986 Креді Агріколь поширив свою діяльність на сферу страхування, створивши філію Предіка (Predica), яка через 10 років стала другою за величиною компанією з страхування життя у Франції.

Універсальним у повному розумінні цього слова Креді Агріколь став у 1991 році, коли французький уряд зняв усі соціально-професійні та географічні обмеження щодо здійснення кредитування цією організацією. Спеціальним законом у 1988 році Національна Каса Креді Агріколь отримала статус компанії, 90% капіталу якої належить регіональним кооперативним банкам, а 10% - теперішнім та колишнім співробітникам групи Креді Агріколь.

Сьогодні Креді Агріколь відіграє визначальну роль на ринках невеликих кредитів Франції, обслуговуючи 15,5 млн. клієнтів через свою величезну мережу. Креді Агріколь спочатку був перш за все фінансовою організацією французьких сільгоспвиробників, але згодом розширив свою діяльність на домогосподарства, людей вільних професій, компанії та місцеві органи влади. Крім традиційних банківських послуг, Креді Агріколь пропонує своїм клієнтам широке коло фінансових послуг, що надаються його інфраструктурними спеціалізованими установами. Креді Агріколь має міцні позиції на ринках капіталів та міжнародних розрахунків завдяки мережі з 150 представництв у 60 країнах. Він розширює свою присутність на перспективних внутрішніх та міжнародних ринках управління активами.

Регіональні каси (банки) Креді Агріколь є цілковито незалежними кредитними кооперативними установами, які надають широкий спектр банківських та допоміжних фінансових послуг, що є стандартизованими на рівні Групи. На місцевому рівні створені місцеві кооперативні каси, якими управляють ради, обрані членами.

Національна Каса Креді Агріколь (НККА) певний час була залежною від держави, бо більша частина її капіталу була в свій час надана державою з метою підтримки аграрного сектора Франції (див. параграф 2.1. попереднього розділу). В кінці 80-х років спеціальним законом була перетворена в незалежну від держави установу, що знаходиться у власності регіональних кооперативних банків Креді Агріколь. Як центральний орган кооперативної банківської Групи Креді Агріколь, НККА контролює фінансову єдність групи, інвестує вільні кошти регіональних банків, одержує від них ощадні депозити,

надає їм середньо- та довгострокові позики. НККА координує реалізацію стратегії учасників групи. Вона розробляє ощадні та інвестиційні фінансові інструменти, які впроваджуються регіональними банками, відповідає за розвиток міжнародних операцій, філій та підтримує діяльність регіональних банків в їх регіонах. Як центральний орган Креді Агріколь Груп, вона здійснює нагляд за регіональними банками з метою забезпечення їх ліквідності та платоспроможності. У цій якості, НККА представляє Креді Агріколь Груп у відносинах з банківськими та фінансовими урядовими установами.

Національна Федерація Креді Агріколь (НФКА) була створена регіональними банками як колегіальний орган для визначення основних напрямів діяльності Креді Агріколь Груп та представництва інтересів регіональних банків і Групи у відносинах з Урядом Франції, Європарламентом, а також з кооперативними організаціями та промисловими підприємствами як у Франції, так і за кордоном.

Крім цього, НФКА виконує наступні функції:

- управління кадровою політикою всіх регіональних банків;
- консалтинг та аудит;
- координація захисту від злочинів у фінансовій сфері;
- управління політикою групи в сфері страхування життя кредиторів;
- впровадження нових інформаційних технологій;
- управління холдинговою інфраструктурою Групи.

Креді Агріколь має досить ефективну структуру, яка одночасно є єдиною (централізована фінансова група) та децентралізованою (регіональні кооперативні банки). Перевага Креді Агріколь, як федеративної організації, полягає у централізації та використанні ресурсів і досвіду, які були б недоступними для регіональних банків у випадку їх відокремленого функціонування. А структура організації дає учасникам цієї кооперативної системи суттєві переваги на фінансовому ринку: з одного боку це фінансово, комерційно та юридично єдина потужна фінансова установа, з іншого - учасники є вільними у самостійному прийнятті рішень стосовно більшості аспектів господарської діяльності.

Сьогодні система кооперативних банків Credit Agricole обслуговує дві третини французького аграрного сектора і має активи понад 875 млрд. євро (це у 60 разів більше, ніж сукупні активи всіх українських комерційних банків).

Таким чином, системи кредитної кооперації в країнах з ринковою економікою мають важливу спільну рису - об'єднання первинних (низових) кредитних кооперативів в регіональні фінансові та нефінансові об'єднання, які у свою чергу засновують відповідні національні об'єднання. Ці всі об'єднання формують відповідну сервісну кооперативну інфраструктуру, яка полегшує діяльність низових кооперативних організацій та робить її надійною і стабільною. Через свої кооперативні об'єднання та участь у системі кредитної

кооперації невеликі низові кооперативні установи отримують переваги великих організацій і можуть успішно конкурувати з банками.

Система кредитної кооперації України зараз знаходиться на етапі формування. Сьогодні кожній окремій кредитній спілці надзвичайно важко самостійно забезпечити якнайкраще задоволення потреб своїх членів у фінансових послугах і, незважаючи на те, що багато спілок пропонує своїм членам досить вигідні умови вкладів та кредитів, часто вони не можуть забезпечити такого рівня послуг, який надається комерційними банками (наприклад, оплату комунальних послуг, пластикові картки, лізинг та факторинг тощо). Тому важливо розвивати СИСТЕМУ кредитної кооперації за прикладом інших країн, яка б дозволила спілкам стати потужними гравцями на фінансовому ринку.

Сьогодні в Україні існує понад 700 кредитних спілок. На національному рівні діє 3 всеукраїнських асоціації: Національна асоціація кредитних спілок України (НАКСУ), Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (ВАКС), Асоціація кредитних спілок військовослужбовців та працівників силових структур. Однак, для підвищення стабільності та ефективності діяльності кредитних спілок надзвичайно важливим є створення їх об'єднань на рівні областей. За оцінками Держфінпослуг, починаючи з 1992 року, в Україні було зареєстровано понад 1300 кредитних спілок. Обов'язкову звітність за 1 квартал 2004 року подало 506 кредитних спілок. Таким чином, із всієї кількості зареєстрованих кредитних спілок реально працюючими виявилось лише 39%. Ці кредитні спілки об'єднували 493 тисячі громадян, з яких 54 були активними вкладниками, а 228 тисяч – позичальниками.

На кінець 3 кварталу 2004 року звіти до Держфінпослуг подали 619 кредитних спілок. За даними цих звітів членами кредитних спілок було 668 тисяч громадян. При цьому, 35 % спілок налічували менше 100 членів, 32% - 100-500 членів, 13% - 500-1000 членів, 15% - 1-5 тис. членів, 5% - понад 5 тис. членів. За розмірами активів кредитні спілки розподілились наступним чином: 31% спілок мають активи менше 50 тис. грн., 16% - 50-150 тис. грн., 18% - 150-500 тис. грн., 30% - 50 тис.-5 млн. грн., 5% - більше 5 млн. грн.. Структура кредитного портфелю кредитних спілок поділяється наступним чином: 48% - споживчі кредити, 14% - комерційні кредити, 7% - кредити на придбання, будівництво та ремонт житла, 3% - кредити на ведення фермерських та особистих підсобних господарств, 28% - кредити на інші потреби. Ці цифри переконливо демонструють, що кредитні спілки у своїй більшості є переважно невеликими фінансовими установами, діяльність яких спрямована на дрібне споживче кредитування своїх членів.

Консолідація діяльності кредитних спілок та формування основ повноцінної національної системи кредитної кооперації вже розпочались. У багатьох областях України створені обласні асоціації кредитних спілок, які дозволяють спілкам стати більш ефективними та краще обслуговувати своїх членів. Такі асоціації вже створені в Полтавській (членами стали 10 спілок), Львівській (18), Донецькій (20), Луганській (11), Тернопільській (12),

Хмельницькій (9), Чернігівській (9), Черкаській (11), Харківській (11), Івано-Франківській (7), Запорізькій (11). Подібна самоорганізація кредитних спілок зараз відбувається й в інших областях.

Крім цього, в Полтавській, Львівській та кількох інших областях на базі обласних асоціацій розпочалась робота по створенню обласних об'єднаних кредитних спілок (ОКСів), які будуть сприяти кредитним спілкам більш ефективно управляти своєю ліквідністю та залучати для них додаткові кошти із зовнішніх джерел, що в свою чергу сприятиме кращому обслуговуванню членів кредитних спілок. Таким чином, з часом в Україні може бути створена ефективна 3-х рівнева кооперативна система фінансової взаємодопомоги населення, аналогічна кращим західним зразкам (див. малюнок)



Базовими організаціями системи фінансової взаємодопомоги населення, які складатимуть її I-й рівень, будуть кредитні спілки, що надаватимуть своїм членам кредити, прийматимуть вклади, а при внесенні відповідних змін до законодавства, здійснюватимуть комунальні та інші платежі, надаватимуть інші фінансові та нефінансові послуги.

Для забезпечення більш ефективного функціонування низових установ ними мають бути створені організації II-го рівня - обласні об'єднані кредитні спілки, які з часом самостійно або з державною допомогою (як це відбувалось у багатьох країнах світу) сформують достатній капітал (1 млн. євро) і трансформуються у повноцінні обласні кооперативні банки, що будуть обслуговувати потреби низових кооперативних організацій. Головним завданням цих установ має стати підтримка організацій першого рівня додатковими послугами (підтримка ліквідності, розробка нових фінансових

продуктів, кліринг, внутрішні платежі, забезпечення розрахункових, валютних та інвестиційних операцій тощо).

Завершити формування повноцінної кооперативної системи фінансової взаємодопомоги населення має організація третього (національного) рівня - Центральний кооперативний банк (на першому етапі - це може бути Центральна об'єднана кредитна спілка). Ця установа має бути заснована установами другого (обласного) рівня (обласними кооперативними банками або обласними об'єднаними кредитними спілками) з метою забезпечення їх додатковими фінансовими послугами (міжнародні платежі, вихід на міжбанківський ринок капіталів, діяльність на валютному і фондовому ринках, лізинг, факторинг, страхування тощо).

За такою схемою будувались кооперативні фінансово-кредитні системи більшості країн світу. Кредитно-кооперативний рух України, якщо він хоче бути ефективним, не може розвиватись за іншою логікою. Це - його найближче майбутнє і запорука конкурентоспроможності та ефективної діяльності кожної кредитної спілки України.

Особливості систем кредитної кооперації (кооперативних банків і кредитних спілок) окремих країн

Країни	Кооперативні системи	Елементи фінансово-кредитних кооперативних систем			Примітка
		Базовий (низовий) рівень	Регіональний Рівень	Національний Рівень	
Франція	Credit Agricole (22% ринку депозитів Франції)	2773 місцевих каси, що є самостійними юридичними особами (у формі кооперативу), які мають 5754 відділення і об'єднують 5,6 млн. членів і 16 млн. клієнтів	Створені місцевими касами 53 регіональні каси (кооперативи кредитних кооперативів) та Регіональні федерації (асоціації кооперативів)	Національна федерація (асоціація асоціацій) та Національна каса (створена регіональними касами за суттєвої фінансової участі держави)	Всі кредитні кооперативи (каси) здійснюють банківські операції і фактично є місцевими кооперативними банками в зоні своєї дії. Їх діяльність регулюється банківським та кооперативним законодавством. Місцеві кооперативні банки об'єднані у федерації (асоціації) для задоволення нефінансових потреб та фінансові об'єднання вищого рівня для задоволення фінансових потреб (утворюючи кількох-рівневі кооперативні банківські корпорації, наділені функцією нагляду
	Credit Mutuel (7% ринку депозитів Франції)	1880 місцевих каси, що є самостійними юридичними особами (у формі кооперативу), які мають 3231 відділення і об'єднують 5,7 млн. членів і 9,2 млн. клієнтів	Створені місцевими касами 18 регіональних кас (кооперативи кредитних кооперативів) та Регіональні федерації (асоціації кооперативів)	Національна федерація (асоціація асоціацій) та Національна каса (створена регіональними касами)	

Країни	Кооперативні системи	Елементи фінансово-кредитних кооперативних систем			Примітка
		Базовий (низовий) рівень	Регіональний Рівень	Національний Рівень	
	Banques Populaires (9% ринку депозитів Франції)	30 регіональних кооперативних банків, що мають 1832 відділення, і об'єднують 2 млн. членів та 5млн. клієнтів.		Національний кооперативний банк та Національна асоціація народних банків, створені регіональними банками	за діяльністю своїх учасників) Установи національного рівня, як правило створюють спеціалізовані установи інфраструктури для всієї своєї системи (страхові, лізингові компанії тощо).
	Credit Cooperatif	38 регіональних кооперативних банків, що мають 171 відділення і об'єднують 138 тис. членів та 300 тис. клієнтів.		Національний кооперативний банк та Асоціація, створені кредитними кооперативами	

Країни	Кооперативні системи	Елементи фінансово-кредитних кооперативних систем			Примітка
		Базовий (низовий) рівень	Регіональний Рівень	Національний Рівень	
Німеччина	BVR (18,5% ринку депозитів Німеччини)	2034 місцевих кооперативних банків (фольксбанків та райфайзенбанків), що мають 19700 відділень і об'єднують 14, 8 млн. членів та 30 млн. клієнтів Кооперативні банки мають правову форму кооперативу. Ці банки складають 70% всіх банківських установ Німеччини.	Створені місцевими банками 11 регіональних союзів (асоціацій), що здійснюють нагляд за діяльністю місцевих кооперативних банків та 3 регіональних кооперативних банки, що мають юридичну форму акціонерної компанії, що знаходиться у власності низових банків.	Федеральний союз кооперативних банків BVR та DG-Bank (учасниками якого крім центральних кооп. Банків є й організації інших видів кооперативів). Установи національного рівня створили спеціалізовані установи інфраструктури для всієї системи (страхова, лізингова, інвестиційна, іпотечна компанії тощо).	Кооперативні банки підпадають під дію банківського та кооперативного законодавства. Регулювання і нагляд здійснюється державною агенцією. Крім традиційних банківських операцій в зоні своєї дії, місцеві кооп. Банки можуть надавати своїм членам сервісні і товарні послуги (закупівля і збут товарів, страхування тощо). При Федеральному союзі створено Фонд гарантування вкладів.

Країни	Кооперативні системи	Елементи фінансово-кредитних кооперативних систем			Примітка
		Базовий (низовий) рівень	Регіональний Рівень	Національний Рівень	
Нідерланди	Rabobank (25% ринку депозитів □олландії)	424 місцевих кооперативних банки, що мають 2400 відділень і об'єднують 560 тис. членів та 7 млн. клієнтів	Немає (у зв'язку з невеликою територією Нідерландів)	Центральний кооперативний банк, заснований місцевими банками, і який створив потужну інфраструктуру спеціалізованих фінансових установ	Місцеві кооп. банки є кооперативами. В зоні своєї дії вони здійснюють всі види банківських операцій. Центральний кооперативний банк здійснює аудит місцевих банків.
Польща	BGZ	120 місцевих кооперативних банків	9 регіональних кооперативних банків	Центральний кооперативний банк	Ці банки створені в процесі реформування соціалістичної банківської системи і функціонують переважно для аграрного сектора
	KSKOK	324 кредитні спілки, що діють на основі кооперативного і спеціального закону (Про кредитні спілки). Членами спілок є виключно фізичні особи, об'єднані певною спільністю (місцем роботи, церковним приходом тощо)		Каса Крайова (функції регулювання та нагляду, гарантування вкладів, надання фінансових послуг)	Система створювалась завдяки проекту WOCCE нестандартно (зверху-вниз) і не є класичною кооперативною. Вона є нетрадиційно централізована

Країни	Кооперативні системи	Елементи фінансово-кредитних кооперативних систем			Примітка
		Базовий (низовий) рівень	Регіональний Рівень	Національний Рівень	
Іспанія	Caja Rural	83 місцевих банки		Національна асоціація та Центральний кооперативний банк із різноманітними установами інфраструктури	
Канада	Credit Unions	982 кредитні спілки, що об'єднують 4,5 млн. членів і є автономними кооперативними фінансовими установами, схожими до спілок США	9 провінційних Централей, які традиційно виконують фінансові, а з 1977 р. й нефінансові функції (після реорганізації Національної асоціації)	Централь КС, створена провінційними центрами, що забезпечує їх взаємозв'язок і зв'язок із фінансовим ринком	Кожна Провінція має своє законодавство про кредитні спілки. На національному рівні створені вся стандартна інфраструктура. Законодавство передбачає існування установи гарантування вкладів при Централі (Квебек), або поза нею (Манітоба та ін.)
	Cases Dajardien	1466 народних кас, що об'єднують 5,5 млн. членів	11 регіональних федерацій народних кас, що виконують фінансові та нефінансові функції	Центральна конфедерація народних кас, створена регіональними федераціями для регулювання та надання фінансових та ін. послуг	

Країни	Кооперативні системи	Елементи фінансово-кредитних кооперативних систем			Примітка
		Базовий (низовий) рівень	Регіональний Рівень	Національний Рівень	
США	Credit Unions	понад 10 тисяч кредитних спілок, що мають статус неприбуткових кооп. установ і надають традиційні банківські послуги лише своїм членам. Передбачено т. зв. "поле членства" – інша, ніж КС, єдність членів (спільне місце роботи, церковний прихід тощо)	52 Ліги штатів з представницькими та сервісними функціями та 42 Центральні кредитні спілки (спілки спілок) з фінансовими функціями.	Національна асоціація, створена Лігами штатів, виконує представницькі та сервісні функції та Центральна кредитна спілка, створена центральними кредитними спілками для їх фінансового обслуговування.	Діяльність здійснюється на основі спеціалізованого федерального закону "Про кредитні спілки" контролюється регулюється спеціалізованою державною агенцією (NCUA). Членами спілок переважно фізичні особи, але допускається членство юрид. осіб, створених фізичними особами, які відповідають вимогам "поля членства".

Країни	Кооперативні системи	Елементи фінансово-кредитних кооперативних систем			Примітка
		Базовий (низовий) рівень	Регіональний Рівень	Національний Рівень	
	Farm Credit System	200 кооперативних асоціацій позичальників, які фактично є підрозділами регіональних банків і приймають рішення про надання кредитів окремим фермерам	6 регіональних банків (раніше їх було близько 30), які оперують з коштами державної підтримки фермерства		Майже 100 років система існує для кредитування аграрного сектора. Капітал формувався за підтримки Уряду. Крім державних джерел кошти залучаються завдяки випуску облігацій (депозити фактично відсутні).